

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav sociálních studií

**Výchova dítěte v romské rodině z pohledu sociálního
pracovníka OSPOD**

Diplomová práce

Autor:	Bc. Markéta Pilná
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Kateřina Krupková
Oponent práce:	Ing. Mgr. Martinec Jiří, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Markéta Pilná

Studium: P20K0029

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: **Výchova dítěte v romské rodině z pohledu sociálního pracovníka OSPOD**

Název diplomové práce AJ: Raising child in Roma family from Office for social and legal protection of children (OSLPOC) worker's point of view

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Anotace:

Diplomová práce se zabývá postojem sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí k výchově a k péči dítěte v romské rodině. Práce je rozdělena na dvě části na část teoretickou a empirickou. Teoretická část je věnována sociální práci s romskou rodinou a její vymezení v rámci sociální pedagogiky. Dále se zabývá otázkou výchovy dítěte. Rovněž poukazuje na rozsah pravomocí sociálních pracovníků OSPOD a legislativy související se sociálně-právní ochranou dítěte v České republice. V další části práce popisuje druhy náhradní rodinné péče a náhradní ústavní péče. V závěrečné části se práce opírá o aktuální legislativu vztahující se k sociálně-právní ochraně dětí v České republice. Empirická část se zaměřuje na přístup sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí k sociální práci s romskou rodinou.

Annotation:

This diploma thesis focuses on the approach of the social worker from OSLOPC towards raising and caring for a child in Roma family. Thesis is divided into two parts - theoretical and empirical. Theoretical part focuses on social work with Roma family and its definition in terms of social pedagogy. Further to this, I focus on child raising as well as OSLOPC social worker rights in terms of social and legal legislation in the Czech Republic. In the following chapter, this thesis focuses on types of replacement family furnaces and types of replacement constitutional furnaces. In the last part of this thesis, I focus on actual legislation related to social and legal child protection in the Czech Republic. Empirical part focuses on the approach of the social worker from OSLOPC to social work with Roma family.

MATĚJČEK, Z., *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál 1994. ISBN 80-85282-83-6.

NAVRÁTIL P. a kol. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEDOŤOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Zadávací pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Kateřina Krupková

Oponent: Ing. Mgr. Jiří Martinec, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.1.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Výchova dítěte v romské rodině z pohledu sociálního pracovníka OSPOD** vypracovala pod vedením vedoucí práce Mgr. et. Mgr. Krupkové Kateřiny samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové 17. dubna 2023

Bc. Markéta Pilná

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala paní Mgr. et Mgr. Kateřině Krupkové za odborné vedení, podnětné rady a připomínky při tvorbě mé práce. Děkuji také své rodině, především své mamince a synovi za trpělivý přístup a podporu při studiu. Dále děkuji všem svým informátorům za jejich ochotu se podílet na této diplomové práci.

Anotace

PILNÁ, Markéta. *Výchova dítěte v romské rodině z pohledu sociálního pracovníka OSPOD*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 91 s.,
Diplomová práce

Diplomová práce se zabývá tématem výchovy dítěte v romské rodině, zaměří se na tradiční romskou rodinu v historické souvislosti, ale i na současnou romskou rodinu. Teoretická část poskytuje ucelený obraz sociální práce poskytované sociálními pracovníky Orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pracovníky z nestátních neziskových organizací. S ohledem na téma diplomové práce některé kapitoly podrobněji rozebírají problematiku výchovy a péče o dítě v romské rodině a možné situace, kdy je dítě ohroženo na zdraví a na životě, a z tohoto důvodu z rodiny odchází. Další část diplomové práce seznamuje s náhradní výchovnou péčí a s jejím rozdělením. Empirická část zkoumá a analyzuje pohled sociálního pracovníka Orgánu sociálně-právní ochrany dětí na problematiku výchovy dítěte v romské rodině. Pro tyto účely byl zvolen kvalitativní výzkumný design. Pro sběr dat byla využita metoda vedení rozhovoru se sociálními pracovníky OSPOD. Data byla analyzována metodou prosté analýzy dat, kdy byla použita přímá řeč s informátory.

Klíčová slova: specifika romského etnika, tradiční romská rodina, výchova romského dítěte, sociální práce, náhradní výchovná péče

Annotation

PILNÁ, Markéta. *Raising a child in Roma family from the point of view of a social worker OSPOD*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 91 pp., Diploma Thesis.

The diploma thesis deals with the topic of raising a child in a Roma family, it will focus on the traditional Roma family in a historical context, but also on the contemporary Roma family. The theoretical part provides a complete picture of social work provided by OSPOD social workers and workers from non-state non-profit organizations. With regard to the topic of the diploma thesis, some chapters analyze in more detail the issue of raising and caring for a child in a Roma family and possible situations when the child's health and life are threatened, and for this reason he leaves the family. The next part of the diploma thesis introduces substitute educational care and its distribution. The empirical part examines and analyzes the view of the Authority for Social and Legal Protection of Children social worker on the issue of raising a child in a Roma family. For these purposes, a qualitative research design was chosen. The method of conducting an interview with Authority for Social and Legal Protection of Children social workers was used for data collection. The data were analyzed using the method of simple data analysis, where direct speech with the informants was used.

Keywords: specifics of the Roma ethnicity, traditional Roma family, education of a Roma child, social work, substitute educational care

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová závěrečná práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum.....

Podpis studenta.....

Obsah

Úvod.....	10
1 Specifika romského etnika.....	12
1.1 Romská kultura a Romipen.....	13
2 Tradiční romská rodina.....	16
3 Sociální práce s romskou rodinou.....	21
3.1 Sociální práce realizována OSPOD.....	22
3.2 Sociální práce s problémovými rodinami.....	25
4 Specifika výchovy dítěte v romské rodině.....	28
4.1 Výchova a vzdělávání.....	31
4.2 Identita romského dítěte v neromské rodině.....	32
5 Formy náhradní výchovy.....	33
5.1 Náhradní rodinná péče.....	33
5.2 Ústavní výchovná péče.....	37
6 Shrnutí teoretické části.....	41
7 Empirická část.....	44
7.1 Použitá metodologie.....	46
7.2 Analýza získání dat a interpretace.....	48
7.3 Povaha výzkumného vzorku.....	50
7.4 Cíl výzkumného šetření.....	51
7.5 Výzkumné otázky.....	52
8 Shrnutí empirické části.....	68
Závěr.....	72
Seznam použitých zdrojů.....	76
Přílohy	

Seznam pojmů a zkratk

s.p.o.	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
o.z.	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový), ve znění pozdějších předpisů
z.ř.s.	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů
s.s.	Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
SPOD	sociálně-právní ochrana dětí
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
ZDVOP	zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
DOZP	domov pro osoby se zdravotním postižením
NRP	náhradní rodinná péče
PPPD	pěstounská péče na přechodnou dobu
JFO	péče jiné fyzické osoby
NNO	nestátní nezisková organizace
PPP	pedagogicko-psychologická poradna
ORP	obecný úřad obcí s rozšířenou působností

Úvod

Výchova dítěte je jednou z nejnáročnějších disciplín, se kterou se rodiče v průběhu svého života setkají. Při výběru tématu diplomové práce mě ovlivnilo moje pracovní působení na pozici terénní sociální pracovnice na oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Jsem zaměstnána na úřadě obcí s rozšířenou působností (dále jen „ORP“), který čítá necelých 90 obcí. Každá sociální pracovnice, či sociální pracovník má přidělenou určitou část ORP. V mé lokalitě se nachází několik obcí s poměrně velkou romskou komunitou. S několika rodinami spolupracuji dlouhodobě. Například s jednou rodinou pracujeme již osmnáct let od narození jejich prvorozeného syna. Matka byla v té době nezletilá, otec byl omezen na svéprávnosti a ve své rodičovské odpovědnosti. Rodina má v současné době 9 dětí, z toho matka s otcem nepečují o žádné z nich.

Teoretická část práce je rozdělena do šesti kapitol. První kapitola se zabývá specifikem romského etnika. Seznámí nás s romskou kulturou a s Romipen. Druhá kapitola poukáže na tradiční romskou rodinu, na současnou romskou rodinu a představí rodinu jako rodinný systém ve vzájemných interakcích mezi jednotlivými členy. Třetí část práce seznámí se sociální prací, kterou romským rodinám poskytuje odbor sociálně-právní ochrany dětí nebo nestátní neziskové organizace, například Šance pro Tebe. Tato sociální služba poskytuje podpůrné služby lidem ohroženým nepříznivou sociální situací. Dále pracuje s dětmi, s mládeží, s mladými dospělými a jejich rodinami. Pracuje s jednotlivci, se skupinami, a s menšinovou komunitou, ve které tito lidé žijí. Propojuje služby pro děti a mládež se službami pro rodiny. Čtvrtá část práce se zabývá specifickým přístupem výchovy dítěte v romské rodině. Tato kapitola poukazuje na výchovu dítěte v romské i v neromské rodině. V rodině, která uplatňuje převzaté výchovné metody, vede dítě k romství, vede dítě ke vzdělání a také mu umožní získat svoji osobní identitu. Pátá kapitola se zaměří na problematiku náhradní výchovné péče a na její jednotlivé typy. Šestá kapitola shrne informace z celé teoretické části.

Cílem teoretické části diplomové práce je seznámení se specifiky romského etnika a s romskou kulturou. Dále práce představí sociální práci, která je realizovaná buď sociálními pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí, nebo sociálními pracovníky nestátních neziskových organizací a sociálně aktivizačními službami. Nahlédne do sanace rodiny, která podporuje fungování a zachování rodiny jako celku v případě, kdy je rodina ohrožena nepříznivými vlivy. Jedná se o preventivní práci

s rodinou v případech ohrožení dítěte, aby nedocházelo k odebrání dítěte z jeho biologické rodiny. V případech, kdy je dítě umístěno do náhradního výchovného prostředí, se rodiny motivují k znovunavázání vztahů s dítětem. Práce ukáže různá specifika ve výchově romského dítěte a jeho vzdělávání. V páté kapitole práce představí formy náhradní výchovné péče, která je rozdělena na náhradní rodinnou péči a ústavní výchovnou péči.

V empirické části diplomové práce je použita pro sběr dat forma kvalitativního výzkumu. Nejčastěji se používá hloubkový rozhovor. Jedná se o hloubkovou sondu, která zkoumá jevy v co nejširším záběru. Pro interpretaci získaných dat je zvolena prostá analýza dat. Cílem výzkumného šetření je zjistit názor sociálních pracovníků OSPOD na výchovu dítěte v romských rodinách. Najít důvody selhání výchovy, jejichž důsledkem může být odebrání dítěte do náhradního výchovného prostředí. „*Vědecký výzkum je systematické, kontrolované, empirické a kritické zkoumání hypotetických výroků o předpokládaných vztazích mezi přirozenými jevy.*“¹

Výzkumný vzorek je složen ze sedmi mých kolegyň a z jednoho kolegy, kteří mají s romskými rodinami dlouholetou zkušenost. Informace, které v rámci výzkumného šetření zjistíme, mohou sjednotit představu o tom, jak náročná je výchova dítěte v romské rodině a jaké okolnosti vedou k tomu, že je dítě odebráno ze svého přirozeného prostředí. Dále by tyto informace, mohly být přínosné v rámci prevence, která by mohla předcházet umístování dětí mimo jejich biologickou rodinu.

¹ KERLINGER, Fred N. Draft report of the APA Committee on Ethical Standards in Psychological Research: A critical reaction.. *American Psychologist*. 1972, roč. 27, čís. 9, s. 894–896. Dostupné online [cit. 2020-11-14]. ISSN 0003-066X

1 Specifika romského etnika

Původní smysl řeckého termínu *ethnos* můžeme přeložit jako „našinec“. „Zprvu byl výraz vztahován na „řecká“ i „neřecká“ etnika, postupem času byl tento výraz spojován s neřeckým, z řeckého pohledu necivilizovaným, barbarským světem“.² Příslušníky etnika spojuje pocit sounáležitosti, víra ve společný původ a dějiny, společné označení sama sebe, kulturní prvky, tradice a mentalita, která se odlišuje od jiných etnik. Etnikum je souhrn jedinců sdílejících společnou etnicitu. Používá se také jako synonymum pro etnickou skupinu (ethnic group), národ a kmen. V Severní Americe je etnická skupina i politicky korektním výrazem pro rasu, v Evropě se tímto výrazem označuje společenství, které nedosahuje úrovně národa, nemá vlastní stát. Termín etnická skupina je používán velice široce, například jako skupina se společným původem spjatá sociálně příbuznými sňatky a stejným územím. Romské etnikum je nejpočetnější v Evropě a v Americe. V Evropě se toto etnikum nachází zejména na jihovýchodě. K jakékoliv etnické skupině můžeme přistupovat jak z hlediska kulturního, tak z hlediska socioekonomického. Kulturní hledisko znamená, že je etnikum definováno jako kulturní minorita, která se vyznačuje odlišnými hodnotami, postoji, názory na majoritní společnost. Další kulturní vymezení romského etnika může spočívat v takovém opatření, které vede ke kulturní integraci pomocí kulturních institucí na posílení či podporu kultury či etnického vědomí prostřednictvím kulturního dědictví. Socioekonomické hledisko znamená, že etnická skupina je definována postavením na sociálně stratifikačním žebříčku společnosti. Přistupuje k Romům jako ke skupině se sociálním handicapem a zaměřuje se na jejich sociální integraci do většinové společnosti především pomocí vzdělávacího systému.³ Název Romové byl schválen prvním mezinárodním romským kongresem, který se konal v Ortpintonu poblíž Londýna v roce 1971. Kongres položil základy mezinárodní spolupráce Romů a romské hnutí dostalo mezinárodní a politicko-společenský rozměr. Romové si tak každoročně připomínají společný původ, jazyk, kulturu, společné sjednocení a spolupráci a především “romipen” (“romství”).⁴ Do této doby byla tato

² TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. 1. Praha: Portál, 2007, 249 s. ISBN 978-80-7367-097-9. s. 16

³ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestupy Romů v České společnosti*. Masarykova univerzita: Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1. s. 15

⁴ Zpravodajský server Romea.cz. Vše o Romech na jednom místě: Romové na celém světě oslavují svůj Mezinárodní den. Připomínají si počátky romského hnutí. *Zpravodajský server Romea.cz. Vše o Romech na jednom místě* [online]. Praha: ROMEA, 2020, 07. dubna 2020[cit. 2022-10-15]. Dostupné z: <https://romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romove-na-celem-svete-oslavuji-svuj-mezinarodni-den-pripominaji-si-pocatky-romskeho-hnuti>

etnická skupina nazývána termínem „Cikáni“ (anglicky Gypsy). Současná romská populace na našem území vykazuje značnou různorodost. Rozdíl vidíme hned v několika rovinách. V rovině jazykové, ve zvycích, v typech povolání a ve způsobu životního stylu.⁵

1.1 Romská kultura a Romipen

„Budoucnost je otevřená. Bylo by chybou podceňovat nadšení hrstky idealistů, mezi našimi Romy a gádžovskými romisty! Hrstky idealistů dokázaly někdy, jak víme z historie, překvapivě mnoho.“⁶

Někteří nadšenci tvrdí, že všechny kultury jsou stejné, mají stejné hodnoty, romská kultura je hodnotná jako česká, nebo jiná evropská. Přijatelnější srovnání bude, že všechny kultury jsou nenahraditelné, specifické.⁷ Prohlubující se globalizací světa dochází k bezprostřednímu kontaktu s odlišnými kulturami. Zvláště v případě migrace dochází ke střetu zažitých hodnot, představ a vzorů chování, které byly součástí původní většinové společnosti. Střet rozmanitých kultur může být obohacující, nebo může vyvolat konflikty.⁸ *„Rozdíly mezi kulturami se mohou týkat řady aspektů života, jazyka, náboženství a duchovnosti, umění, rodinných zvyků, rytmu každodenního života, oblíbených jídel a aktivit ve volném čase, oblékání a zdobení těla, výrazů tváře a gestikulace během komunikace, způsobu projevení emocí atd.“⁹*

Romem je ten, kdo se za Roma považuje. Sebeidentifikovat se jako Rom může znamenat mnoho různých věcí, chceme-li vědět, co to přesně znamená, musíme se ho zeptat. Tento předpoklad vyplývá z výsledků během „sčítání lidí, domů a bytů za rok 2021, romskou národnost uvedlo 67 179 obyvatel.¹⁰ Ne všichni Romové se hlásí k romské národnosti, k romskému národu, mají k tomu nějaký zvláštní důvod, který však dostatečně neznáme. Mnoho občanů České republiky se sice považuje za Romy,

⁵ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestupy Romů v České společnosti*. Masarykova univerzita: Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1. s. 15-27

⁶ ŘÍČAŘ, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 2. Praha: Portál, 2000, 143 s. ISBN 80-7178-410-9. s. 43

⁷ ŘÍČAŘ, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 2. Praha: Portál, 2000, 143 s. ISBN 80-7178-410-9. s. 46

⁸ NAVRÁTIL A KOL., Pavel. *Romové v České společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. Praha: Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-741-8. s. 19

⁹ NAVRÁTIL A KOL., Pavel. *Romové v České společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. Praha: Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-741-8. s. 19

¹⁰ Český statistický úřad. *Český statistický úřad* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2022, 2022 [cit. 2022-11-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_lide

ale nevnímají své romství jako svou národnost, necítí se být příslušníky jednotného romského národa. Romem je zde ten, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí. Většina lidí neuvažuje o Romech v kategorii jejich kultury nebo jejich zvolené identity, jsou identifikováni druhými jako Romové obvykle na základě jejich typického vzhledu.¹¹

Romipen se překládá jako romství, to znamená soubor hodnot a vzorců chování, kterými by se měl každý slušný Rom řídit. Mezi tyto hodnoty patří například úcta ke starším, pohostinnost, pomoc potřebným, soudržnost, kultura stolování, ale také způsob vystupování a chování na veřejnosti.¹² V části přeloženého textu níže, máme možnost do Romipen nahlédnout.

Miro papus Jaňus per vičinelas, Roma the gadže Kiňikos. Vakerava tumenge churdo kotororo, dromoro andal leskero dživipen. Ko džanel te genel, mi genel, kas hin kana, mi šunel. Le kiňikos andro jilo mi mukhel. O phure Roma čirla čores dživenas, sakore manušes bari paťiv denas. Kijo miro papus jekhvar avľas godžo drotaris, čoro manuš. Paš o vudar terďíla. „Aven andre,“ phenda leske. „Paš o skamind bešen“ Te chal les diňa. Thard'i pro skamind thod'a. Jekhvar avľas čhavo terno. Buťori rodelas, o šero les na esas jak te thovel. O Roma les bičhade kije miro papus. O apus esas rado, hoj ela leha ko te pašinel le gurumňel. „Mištes tut bičhade!“ phendas le čhaske. Pašo chaben les il'a, roj leske andro vast diňa. „Le čhavenca soveha.“ Jekhvar durkonda pro vudar vaseravo Rom andal aver gav. E baba tavelas pišot arminaha. O papus phend'a le Romeske: „Romeja, aven andro kher, paš o skamind bešen.“ Pro sklamind maj balevas, čhuri, e thard'i le cakloha thod'a. „Chan, pijen pro sast'ipen. Romeja, adad'ives pro miro vad'os sovena!“ Sar phend'a, avka kerďa. Le Romes pro vad'os te sovel thod'a u peske pro vad'os o phusa rozčhid'a. Le romeske bari paťiv diňa. O phure manuša sas ke peste il'as, vaš leskero romipen!

Můj děda se jmenoval Jaňuš, ale Romové i gadžové mu říkali Kinikos. Povím vám malý střípek, jen kousek cesty z jeho života. Kdo umí číst, ať čte, kdo má uši, ať poslouchá. Kinika do svého srdce ať vpustí. Romové dříve žili moc chudě, ale každému člověku

¹¹ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *Romové: v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8. s. 15

¹² HOUDEK, Lukáš, Vladimíra NEUŽILOVÁ, Radka PATOČKOVÁ a Marie PAVLOVSKÁ. *Rozumění: Literatura Romů ve výuce (nejen) romských žáků*. Druhé. Praha: KHER, 2014. ISBN 978-80-87780-07-7. s. 94-95

prokazovali velikou úctu. K mému dědečkovi jednou přišel gádžo dráteník, velmi chudý člověk. Zůstal stát u dveří. „Jen pojd'te dál,“ řekl mu, „a sedněte si ke stolu.“ Dal mu najíst, pálenku na stůl postavil. Jednou přišel mladý kluk. Hledal nějakou práci, hlavu neměl kam složit. Romové ho poslali k mému dědovi. Děda byl rád, že bude mít s kým pást krávy. „Dobře tě poslali!“ řekl chlapci. K jídlu ho vzal, lžící mu do ruky strčil. „A spát budeš s dětmi.“ Jednou na dveře zaklepal nějaký Rom z jiné vesnice. Babička zrovna vařila pišot se zelím. „Rome, pojd'te do domu a posaďte se ke stolu.“ A na stůl hned pokládá: slaninu, nůž, pálenku, sklenku. „Jezte a pijte na zdraví. Rome, dnes na mé posteli budete spát!“ Jak řekl, tak i udělal. Roma uložil do své postele a sobě namísto postele rozložil slámu. Romovi prokázal tu největší úctu. Dříve byli lidé k sobě velmi uctiví. Úctu dali, úctu dostali. Když děda umřel, Božíček ho k sobě vzal, za jeho Romipen!¹³

¹³ HOUDEK, Lukáš, Vladimíra NEUŽILOVÁ, Radka PATOČKOVÁ a Marie PAVLOVSKÁ. *Rozumění: Literatura Romů ve výuce (nejen) romských žáků*. Druhé. Praha: KHER, 2014. ISBN 978-80-87780-07-7. s. 94-95

2 Tradiční romská rodina

Na otázku, co je to rodina, může každý z nás odpovědět různým způsobem. Rodinou pro dítě nemusejí být vždy vzájemné svazky rodičů potvrzené zákonem, mohou to být i svazky před zákonem nepotvrzené. Pro dítě je nejdůležitější, aby mohlo vyrůstat v citově stabilním prostředí, ve kterém bude bezpodmínečně a s láskou přijímáno. Rodina by měla být pro dítě základní životní jistotou.¹⁴ Romskou komunitu tvoří především širší rodina – „familija, famelija“. Základem této rodiny jsou široké příbuzenské vztahy, které vytvářejí základní síť společenství. Rodina ochraňuje každého jejího člena jako součást tohoto společenství stejně tak, jak jej zabezpečuje v sociální a ekonomické rovině. Rodina je natolik pružná, že dokáže přijmout i další jedince. Společenská izolace Romů, která byla vynucena majoritní společností, uchovala tradiční stereotypy vnitřního chování, řádu, zvyklostí a obřadů, ve kterých byla pro Romy určitá jistota každodenního života i uchování její identity.¹⁵ Rodina byla a je vnímána jako základní článek společnosti, základní ekonomická jednotka. Hlavní funkce rodiny je kromě reprodukce také výchova jejich dětí a přenos kulturních vzorců. Rodina má funkci společenskou a socializační. Osoby, které nemají rodinné vazby, jsou ve společnosti značně znevýhodněné. Základním prvkem rodiny je ochrana jednotlivých členů. Rodina se vždy postará jak o zdravé jedince, tak o nemocné.¹⁶

Tradiční romská nukleární rodina byla veliká a soudržná, udržovala si patriarchální charakter. Rodinou jsou pro Romy lidé, její členové. Rodinou není pro Romy obydlí, ve kterém žijí, to pro Romy důležité není. Hlavou romské rodiny je muž (otec), žena (matka) je krkem rodiny, která hlavou hýbe. Navenek je muž dominantní, avšak důležité věci v rodině rozhoduje žena.¹⁷ Žena byla ceněna vždy podle své plodnosti, čím více dětí porodila, tím vyšší byla její váženost. Romské rodiny byly vždy početné, potraty byly výjimečné. Žena, která nerodila, nebyla pro muže dobrá žena. Muž ji mohl opustit. Nevěra muže byla tolerována, ale nevěra ženy byla nepřijatelná. Romové říkají: „Každá žena zná ruku svého muže.“ „Muž bije ženu často ze žárlivosti, což patří k lásce, když

¹⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní: Rádci pro rodiče a vychovatele*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6. s. 15-17

¹⁵ ŠULEŘ, Petr a kol. *Romové-O Roma: Tradice a současnost*. Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum: muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-7028-141-3. s. 53

¹⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvětlenství do roku 1914: Disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4. s. 42

¹⁷ VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské dítě v náhradní rodině* [online]. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008 [cit. 2022-10-16]. s. 33-35

*muž ženu nebije, je to známkou, že ji nemiluje.*¹⁸ Nevěrným ženám se stříhaly vlasy dohola. Pokud byla žena nevěrná opakovaně, muž měl právo ženu vyhnat, nebo ji mohl vrátit k jejím rodičům. Tato okolnost byla krajním řešením, neboť by byla celá rodina pro ostudu, byla by vyloučena ze své komunity. V případě, že muž bije ženu, ubližuje ji, nebo jejím dětem, pije, hraje automaty, či ji odmítá vydat finanční prostředky na chod domácnosti, může žena od svého muže odejít. To se ovšem stává málokdy. V současné době, je vztah muže a ženy mnohem stabilnější, než je tomu u majoritní společnosti. Ačkoliv jsou Romové při hádkách velice hluční, prudce gestikulují, velmi snadno se usmířují. To je dáno jejich živým temperamentem.¹⁹ V tradiční romské rodině se od ženy očekávalo, že se postará o děti, nakrmí rodinu a postará se o domácnost. Muž měl jedinou povinnost, a to ženě odevzdat peníze, které vydělá, pokud pracuje. Traduje se, že v některých romských osadách byla role ženy velice náročná, neboť se žena kromě jídla musela postarat i o dřevo.²⁰ Žena má na starost prakticky celou domácnost. Již od útlého věku jí s domácností pomáhají dcery. Zato synové jsou v domě velice ceněni, avšak jejich budoucí nevěsty (bori) nikoliv. Zpočátku zaujímají v domě nejnižší postavení. Tchyně své snachy podrobuje velmi přísnému drilu v domácích pracích, aby měli její synové dobré ženy. S přibývajícím počtem vychovaných dětí, nejenom narozených, se postavení snachy zvyšuje. Specifické postavení v rodině má nejstarší bratr (baro phral). Se svým otcem reprezentuje rodinu, dohlíží na své mladší sourozence, hlavně na sestry, dbá na to, aby se chovaly slušně. Podobné postavení má nejstarší dcera, která matce vypomáhá s výchovou sourozenců a s vedením domácnosti. Romské dívky, jsou schopny v případě dlouhodobé nepřítomnosti matky obstarat domácnost, již od svých 10-11 let.²¹ V romských rodinách se udržovaly tradiční mravy, rodina mívala daleko větší význam než gádžovská. Rodinní příslušníci se mohli vždy spolehnout na své příbuzné. Pro Romy výraz rodina neznamena pouze nukleární

¹⁸ NAVRÁTIL A KOL., Pavel. *Romové v České společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. Praha: Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-741-8. s. 19

¹⁹ NAVRÁTIL A KOL., Pavel. *Romové v České společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. Praha: Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-741-8. s. 19

²⁰ NAVRÁTIL A KOL., Pavel. *Romové v České společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. Praha: Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-741-8. s. 19

²¹ VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské dítě v náhradní rodině* [online]. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008 [cit. 2022-10-16]. s. 33-35

rodinu, ale i mnohem širší příbuzenstvo. Příbuzná pouta byla silnější jak s prarodiči, tak s bratřenci a švagry.²²

Romská rodina dnes

Společnost i rodina se rychle vyvíjí. Výrazně se zvýšila očekávání všech, kteří ji tvoří jak z hlediska citového a vztahového, tak i z pohledu seberealizace svých členů. Ženy usilují o dobře placenou práci a o rovnoprávnost pohlaví. Děti se staly subjektem práva, mají právo na rodiče, na vlastní názor, na lásku rodičů a společnosti. V domě rodičů dnes děti zůstávají déle. Průměrný věk, kdy se mladí Češi odhodlávají k odchodu z domova, je 26,4 let. Dříve se osamostatňují dívky než chlapci. Vedle toho zaujímají v rodině důležité místo media, především televize a sociální sítě. Rodina se zároveň zmenšuje a je více izolovaná. Narozením dítěte se vše změní, otřese našimi zvyky, postavením a rolemi. V dnešní době je velmi znatelný rozdíl mezi tím, co bylo před narozením dítěte a co čeká rodinu po jeho narození. Změna tohoto statutu může být doprovázena určitou nejistotou až pocitem samoty, kterou mohou pociťovat především matky, které opustily svoje zaměstnání a zůstávají s dětmi v domácnosti.²³

Často se mluví o tom, že je rodina ohrožena. Děti v rodině přejímaly od svých rodičů nejenom vzory chování, ale často i řemeslo, které se předávalo po generace. Rodina se rozrůstala, mladí žili se starými. Mělo to své výhody i nevýhody. Lidé se museli více přizpůsobovat, nehrozila jim však osamělost. Dnes se rodina zmenšuje, členové jedné domácnosti mnohdy vedle sebe jenom existují, každý sám ve své vlastní bublině. V rychlém běhu dnešní doby není na nic čas. Přitom by mohly být nové technologie pomocníkem a mohly by ušetřit čas pro koníčky, rodinu a přátelé. Pokusme se obnovit harmonii, vrátit se zpátky k hodnotám, které nevymřely, jenom někde spí. Jak by měla zdravá rodina vypadat? Jakým způsobem se dá k tomu dospět?²⁴

V dnešní době romská rodina zeslábla. Především ji nesvědčí vytržení z tradiční velkorodiny a z obce, která byla soudržná. Tato soudržnost fungovala i v chudé osadě.

²² NAVRÁTIL A KOL., Pavel. *Romové v České společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. Praha: Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-741-8. s. 19

²³ TRÉLAUN, Béatrice. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6. s. 9-10

²⁴ Státní zdravotní ústav. Rodina kdysi a dnes. Národní zdravotnický informační portál [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2023 [cit. 05.03.2023]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz>. ISSN 2695-0340. [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2023 [cit. 2023-03-05]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz>.

Pohromou pro rodiny žijící v chudších podmínkách, ve kterých se pohybovaly hladové, špinavé a otrhané děti, byly snahy sociálních pracovníků tyto děti z podobného prostředí odebrat. Před čtyřiceti lety naráželi sociální pracovníci na tuhý odpor, kdy se stávalo, že při odebrání dítěte byla nutná asistence policie. U dětí, které byly umístovány do dětských domovů, v nichž měly zajištěnou kvalitní stravu, hygienu a pravidelnou školní docházku, se poškodila schopnost navazovat silné citové vztahy a setrvávat v nich. Dětský domov nemohl nahradit rodinu, byli zde zaměstnání především gádžové, kteří neměli vztah k romským dětem. V situaci, kdy romská matka v porodnici nenaváže vztah ke svému narozenému dítěti a odejde od něj, se dítě dostane do dětského domova a získá tam stejný defekt, poruchu attachmentu. Pojem attachment je v češtině znám rovněž jako *vztahová vazba*. Vyjadřuje vztah, který se vytváří mezi dítětem a osobou poskytující tomuto dítěti péči a ochranu. Jde o sociální, nikoliv biologickou dědičnost. Ačkoliv si dnes odborná veřejnost uvědomuje význam rodiny, přesto v dětských domovech končí velký počet romských dětí.²⁵ Po celém světě žijí Romové v rodových uskupeních. V České republice se Romové rozlišují podle příslušnosti k etnickým skupinám a k jejich rodům, podle doby svého příchodu do České republiky a podle asimilace či integrovanosti do majoritní společnosti. Jednotlivé rody zauímají poměrně stabilní postavení ve struktuře komunity. Každá tato komunita se odlišuje svými specifickými pravidly a v jejich vzájemné komunikaci. Mají odlišná pravidla chování uvnitř skupiny i mimo ni. Přesto základní rysy mezilidských vztahů zůstávají platnými napříč všemi skupinami. V posledních letech hrají značnou roli ve vztahu k majoritní společnosti sociální a ekonomické rozdíly, hlavně při výběru a dodržování tradičních pravidel. Podobnost s kastovním systémem v Indii byla donedávna umocněna typickými rodovými profesemi. Profese se dědily a měly nejrůznější společenské uznání. Například: hudebníci stáli na nejvyšší příčce, tak je tomu dodnes, na druhé straně na nejnižší příčce pak stály ty profese, které měly co do činění s odpadky a špínou.²⁶

Rodina jako systém

S výrazem „systém“ se můžeme v dnešní době setkat jak v psychologii, sociologii, tak i v pedagogice. Základním prvkem rodinného systému je interakce mezi

²⁵ ŘÍČAN, Pavel. S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti. Pardubice: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9. s. 46-47

²⁶ VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské dítě v náhradní rodině* [online]. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008 [cit. 2022-10-16]. s. 33-35

jednotlivými členy. Rodinný systém je ovlivněn chováním jednotlivých členů, protože chování každého jednotlivého člena ovlivňuje chování toho druhého. Rodinný systém má svůj vývoj, má svoji životní dynamiku. Uvedeme na příkladu rodiny se dvěma dětmi, z nichž jedno má mentální a tělesné postižení, chová se jinak než to druhé, zdravé. Vyžaduje více pozornosti, více péče, více práce a více ohledů. Tato okolnost klade velké nároky na fungování celého rodinného systému. Kdo z jejich členů převezme tuto péči navíc? Jak se s postižením dítěte vyrovná matka, jak se s touto situací vyrovná otec? Budou babička s dědečkem pomáhat nebo spíše vnášet do rodiny napětí svou lítostí, hledáním viny? Postižené dítě může rodinu stmelit, sblížit, více spojit, nebo může tato okolnost rodinu natolik zatížit, že se rodina rozpadne.²⁷

Další zátěž rodinného systému může nastat v situaci, kdy se původní rodina rozpadne, dojde k rozvodu a za nějakou dobu se do rodiny nastěhuje nový partner. Jeden systém byl narušen a vytvořil se nový systém bez jednoho dřívějšího člena. Poté začne vznikat opět systém s novým členem. V případě, že do systému začínají vstupovat noví členové, začínají se tvořit podsystémy či dílčí systémy. Přírozený podsystém tvoří například oba rodiče. Nejdůležitější vlastností dokonalých systémů je to, že mají schopnost sebe-záchovy a sebe-opravy. I rodinný systém, který je narušený a prochází určitou krizí, má tendenci obnovit svou normální funkci. Většina rodinných krizí se vyřeší bez poraden, soudů a podobných institucí. Někteří potřebují méně pomoci, někteří více, ale schopnost sebe-záchovy by neměla chybět nikomu. Jsou však situace, kdy sebe-opravné mechanismy nestačí. K tomu slouží systémy kolem rodiny, aby rodině pomohly nastartovat nový sebe-opravný systém. Může to být například spolupráce s nestátními neziskovými organizacemi. Ty prostřednictvím sociální práce s rodinou, pomáhají rodinám zlepšit jejich kvalitu života, snaží se rozvíjet potenciál každého jedince. Dále to může být spolupráce se sociálními pracovníky sociálně-právní ochrany dětí, kteří v rámci sociální práce spolupracují s celým rodinným systémem.²⁸

²⁷ MATĚJÍČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní: Rádcí pro rodiče a vychovatele*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6. s. 47-49

²⁸ MATĚJÍČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní: Rádcí pro rodiče a vychovatele*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6. s. 47-49

3 Sociální práce s romskou rodinou

Existuje celá řada autorů, kteří se pokusili vymezit pojetí a cíle sociální práce. Smyslem této kapitoly není poskytnout ucelený přehled všech teorií sociální práce, nýbrž nabídnout základní orientaci k tomuto tématu. „*Co to vlastně sociální práce je? Jaké jsou její cíle? Čím je sociální práce charakteristická? Jaký je předmět její činnosti? Odlišuje se nějak od jiných pomáhajících profesí?*“²⁹ Z historie sociální práce víme, že cíleně pomáhala potřebným. Byla typická pro péči o chudé v kláštorech a z ní vyplývajících problémů. Vyskytovala se ve špitálech „Božích domech“, útlucích pro chudé a sirotky a v dalších zařízeních. Byla spojena s myšlenkou charitativní činnosti, ale musí být chápána v širším měřítku. Pojem charity sahá do starověku a praxe poskytování chudým má kořeny ve všech hlavních světových náboženstvích. Jako vědecká disciplína se zformovala až počátkem 19. století v důsledku společenských tlaků způsobených průmyslovou revolucí a zájmem o uplatňování vědeckých teorií v různých oblastech.³⁰ S ohledem na společenský, kulturní a historický kontext se cíle sociální práce různí. Jedna ze starších definic sociální práce například tvrdí, že sociální práce je prostě to, co dělají sociální pracovníci. Sociální práce je vše, co zdravotní sestry, lékaři a policisté nedělají. Přestože tento způsob určení cíle sociální práce je pružný a poskytuje prostor pro neustálé posunování hranic oboru, ne všichni jsou touto neurčitou formulací uspokojeni. Jordan ve své práci z roku 1987 formuluje některá dilemata sociální práce a staví proti sobě dvě protichůdná pojetí tohoto oboru. Na jedné straně je řada sociálních pracovníků přesvědčena, že nejhlavnějším cílem sociální práce je pomáhat klientům, na druhé straně považují sociální práci za kontrolu, či prevenci sociálních problémů. Cílem sociální práce s romskou menšinou je zajištění rovnováhy mezi tím, co očekává prostředí, ve kterém Romové žijí a mezi jejich schopnostmi. Východiskem sociálního fungování je pochopení klienta a porozumění jeho životních podmínek.³¹

²⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 183

³⁰ NAVRÁTIL, Petr a Libor MUSIL. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. Fakulta sociálních studií, Brno: SBORNÍK PRACÍ FAKULTY SOCIÁLNÍCH STUDIÍ BRNĚNSKÉ UNIVERZITY, 2000. s. 1-37

³¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 179

3.1 Sociální práce realizována OSPOD

Sociálně-právní ochrana dětí je jednou z činností státu, která má směřovat k zajištění zájmu dítěte v nejlepším slova smyslu. Sociálně-právní ochrana dětí má v České republice dlouholetou tradici. Z historie však víme, že v době minulé měla s ohledem na historické a společenské podmínky jiný obsah, než je tomu dnes. Základním pramenem práva pro činnost specializovaných odborů je Úmluva o právech dítěte. Nejdůležitější procesní normou je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon s.p.o.“).³² Zákon s.p.o. obsahuje řadu činností, které v rámci sociální práce poskytují sociální pracovníci OSPOD. Jejich činnost je zaměřena na sociální poradenství rodičům a fyzickým osobám, kterým byly na základě soudního rozhodnutí svěřeny do péče nezletilé děti. V dnešní době sociálně-právní ochrana řeší velké množství složitých situací, do kterých se děti dostávají v důsledcích rozsáhlé nezaměstnanosti svých rodičů. Nebo naopak jejich značné zaměstnanosti, při které nemají na výchovu dětí dostatek času. Tuto okolnost pak děti využívají nevhodným způsobem chování a mnohdy končí v rukou kurátorů pro mládež. Do obtížné situace se dostávají i děti rodičů, kteří se rozcházejí a kteří řeší své partnerské neshody. Rodiče dětem často způsobují značné trauma tím, že se nejsou schopni dohodnout na jejich péči, výchově a styku s nimi. Často se o děti přetahují i z důvodu toho, aby si navzájem ublížili.³³ Dalším aspektem nepříznivé situace, do které se rodiče dostávají, může být jejich přílišná úzkostnost nebo naopak zanedbání péče o dítě a o jeho zdraví.

Náplň práce sociálního pracovníka OSPOD

Sociální pracovník provádí sociálně-výchovnou prevenci, sociální práci s problémovými jedinci a skupinami a prevenci negativních sociálních jevů. Další důležitou rolí sociálního pracovníka je role kolizního opatrovníka. V případech, kdy je účastníkem soudního řízení nezletilé dítě, soud jmenuje dítěti kolizního opatrovníka pro celé soudní řízení. Účelem je ochrana jeho práv a oprávněných zájmů. Sociální pracovník dále vykonává státní správu na úseku sociálně-právní ochrany dětí a mládeže podle platných předpisů. Vykonává sociálně-právní poradenství, sociální

³² KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 11

³³ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 11

práci s problémovými rodinami, skupinami a jednotlivci. Činí opatření na ochranu dětí a mladistvých podle §14-16 s.p.o. Další jeho náplní je funkce opatrovníka a poručníka. Spolupracuje s vazebními věznicemi a věznicemi pro mladistvé a se zařízeními, v nichž se vykonává ústavní nebo ochranná výchova. Analyzuje situaci v oblasti sociálně-patologických jevů u mládeže, navrhuje a podílí se na organizování a realizaci preventivních opatření, spolupracuje s nestátními neziskovými organizacemi. Důležitá je spolupráce se soudy. Před soudním jednáním spolupracuje s rodiči, kteří potřebují před rozvodovým řízením upravit poměry k jejich nezletilým dětem.³⁴

Kurátor pro děti a mládež: provádí sociálně-výchovnou prevenci a sociální práci s problémovými jedinci a skupinami, prevenci negativních sociálních jevů, činnost kurátora pro mladistvé též vykonává státní správu na úseku sociálně-právní ochrany dětí a mládeže podle platných předpisů. Dále vykonává sociálně-právní poradenství, sociální práci s problémovými rodinami, skupinami a jednotlivci. Vykonává funkci poručníka a opatrovníka, činí opatření na ochranu dětí a mladistvých podle §14-16 s.p.o. Na základě orgánů činných v trestním řízení podává zprávy o osobách nezletilých a mladistvých, kde aktivně využívá svá práva daná zákonem včetně opravných prostředků. Spolupracuje s vazebními věznicemi a věznicemi pro mladistvé a se zařízeními, v nichž se vykonává ústavní nebo ochranná výchova. Analyzuje situaci v oblasti sociálně-patologických jevů u mládeže, navrhuje a podílí se na organizování a realizaci preventivních opatření. Spolupracuje s dobrovolnými nestátními organizacemi v této oblasti, vazebními věznicemi pro mladistvé a se zařízeními, v nichž se vykonává ústavní nebo ochranná výchova a spolupracuje se soudy.³⁵

Náhradní rodinné péče: zprostředkovává osvojení a pěstounskou péči. Vyhledává děti vhodné k osvojení nebo ke svěřením do pěstounské péče a do péče jiné fyzické osoby. Vede spisovou dokumentaci o dítěti a žadateli. Vykonává funkci opatrovníka a poručníka, činí opatření na ochranu dětí a mladistvých podle § 14-16 s.p.o.³⁶

³⁴ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 158-222

³⁵ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 158-222

³⁶ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 158-222

Terénní sociální pracovník: provádí sociálně-výchovnou prevenci a sociální práci s jedinci, skupinami dětí, nebo mladistvými ohroženými domácím násilím, syndromem CAN (syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte), a prevenci negativních sociálních jevů. Dále vykonává státní správu na úseku sociálně-právní ochrany dětí a mládeže podle platných předpisů. Vykonává sociálně-právní poradenství, sociální práci s dětmi a rodinami ohroženými domácím násilím a zneužíváním, činí opatření na ochranu dětí a mladistvých podle §14-16 s.p.o. Vykonává funkci opatrovníka a poručníka, spolupracuje se zařízeními, v nichž se vykonává ústavní nebo ochranná výchova. Analyzuje situaci v oblasti sociálně-patologických jevů u mládeže, navrhuje a podílí se na organizování a realizaci preventivních opatření. Spolupracuje s dobrovolnými nestátními organizacemi v této oblasti, vazebními věznicemi pro mladistvé a se zařízeními, v nichž se vykonává ústavní nebo ochranná výchova a též spolupracuje se soudy.³⁷

Cílovou skupinou dětí, na které se vztahuje sociálně-právní ochrana, podrobně upravuje § 6, tohoto zákona. Jsou to děti:

- jejichž rodiče zemřeli
- jejichž rodiče neplní povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti
- které byly svěřeny do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do výchovy

Orgánům sociálně-právní ochrany dětí v roli kolizního opatrovníka či poručníka se tak přiznává mimořádně velká odpovědnost za jejich další život. Základními právními předpisy, které Českou republiku zavazují a jimiž se orgány SPOD a instituce poskytující sociálně-právní ochrany dětí řídí, jsou Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod a mezinárodní smlouva Úmluva o právech dítěte, která byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. Z výše uvedených základních právních dokumentů je možné odvodit hlavní principy právní úpravy sociálně-právní ochrany dětí a to je **nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí**.³⁸ Sociálně-právní ochrana náleží všem dětem bez rozdílu, jediný rozdíl spočívá v rozsahu, v jakém se sociálně-právní ochrana poskytuje. Podle Úmluvy se dítětem rozumí každá lidská

³⁷ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 158-222

³⁸ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 16

bytost mladší 18 let. Zletilosti nabývá dovršením osmnáctého roku věku nebo uzavřením manželství.

3.2 Sociální práce s problémovými rodinami

V sociální práci je někdy nutné jednat proti vůli klienta, který není vždy schopen posoudit, co je pro něj dobré. Někdy musí sociální pracovníci prosazovat opatření, jež se jim zdají být správná. To je v případě, kdy rodiče porušují svojí rodičovskou zodpovědnost, kterou mají ze zákona č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Například děti zneužívají, zanedbávají, dětem neumožňují účast na povinné školní docházce, apod. Postup proti vůli klienta vyžaduje určité přesvědčení, že tento postup je jediný správný. Pro sociálního pracovníka, který musí provést důležité rozhodnutí proti vůli svého klienta, je velice důležité, aby jednal pouze na základě čistých motivů.³⁹ Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí jsou dle svého zákona povinni chránit veškeré zájmy, život a zdraví nezletilých dětí, které jsou ohroženy. Dle tohoto zákona mohou jako jediní pracovníci pomáhajících profesí bez souhlasu rodičů nebo dítěte provádět sociální šetření v místě bydliště rodiny. Dále se mohou dotazovat v mateřské škole a na základní škole na péči jejich rodičů, dále u jejich dětského lékaře, u zaměstnavatele, apod.⁴⁰ Vzhledem k širokému záběru pracovních povinností by měl být sociální pracovník sociálně přizpůsobivý a sociálně zdatný. To, proč se sociální pracovník rozhodl vykonávat tuto profesi, má nejrůznější psychologické příčiny a u každého je tomu jinak. Co vede člověka k tomu, že se každodenně zabývá nešťastnými a sociálně nepřizpůsobenými lidmi? Co ho na této stránce života fascinuje? Jedná se o zvláštní druh lidí. Průměrně zdravý člověk se snaží neštěstí druhých lidí vyhnout, odsunout ho nebo na ně zapomenout. Jen málokdo chce být s těmito událostmi denně konfrontován. V tomto případě se jedná o sociální pracovníky s velmi specifickou psychologickou strukturou, kteří si jako životní úlohu stanovili vystavovat se denně jedné z velkých polarit lidstva.⁴¹

³⁹ GUGGENBÜHL-CRAIG, Adolf. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-302-4. s. 9-21

⁴⁰ BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: Sociální práce s disfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5. s. 25

⁴¹ GUGGENBÜHL-CRAIG, Adolf. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-302-4. s. 18-20

Sanace romské rodiny

Sanaci rodiny jako její podporu lze vzhledem k jejímu širšímu pojetí aplikovat na nejrůznější formy práce s rodinou. V tomto případě lze rodinu považovat za příjemce podpory. Práce s rodinou může být formou podpory od zaškoleného pracovníka nebo může být formou terapie poskytované profesionálem jak celé rodině, tak jejím jednotlivým členům. Například docházka dětí do specializovaných denních center, přípravné vzdělávání dětí před vstupem do školy, docházka do mateřských či rodinných center.⁴² Tyto i jiné služby nabízí nestátní nezisková organizace Šance pro Tebe. Ta systematicky spolupracuje jak s celými rodinami, tak i s jejími jednotlivými členy. Formou terénní sociální práce v jejich přirozeném prostředí, v navazování a udržování kontaktu založeném na důvěře, v poskytování sociální pomoci a podpory, a v neposlední řadě v mapování lokality a získávání informací o příčinách, charakteru a intenzitě sociální situace cílové skupiny.

Dále poskytuje jednotlivcům a rodinám podporu:

- při řešení obtížné životní situace
- při řešení nepříznivé sociální situace
- při kontaktu s institucemi a při zprostředkování návazných služeb

Jednotlivce a rodiny vede:

- k odpovědnosti za svůj život
- ke znalosti svých práv a povinností
- ke snadnější orientaci v jejich sociálním prostředí
- k rozvíjení jejich znalostí a dovedností
- k předcházení a minimalizaci negativních dopadů v případech rizikového chování a jednání

Tyto služby nabízí prostřednictvím terénních programů a služby sanace rodiny. Služba sanace rodiny je podpora rodin s dětmi, jejichž vývoj je ohrožen. Služba nabízí rodinám pomoc při zvládnutí těžkých i běžných situací. Posláním je poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku. Jedná se o činnosti směřující

⁴² BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: Sociální práce s disfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5. s. 17

k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu. Rodinu podporuje v její samostatnosti a funkčnosti. Zachování a podpora vztahů a vazeb mezi rodiči a dětmi v případě, že se dítě ze závažného důvodu do původní rodiny nemůže vrátit. Cílem služby je podporovat klienty v samostatnosti a k rozvíjení vlastních schopností. Služba je poskytována rodinám, které spolupracují s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), popřípadě jde o rodiny, které ji osloví samy. Práce v rodině je podmíněna souhlasem rodiny a spolupráce je dobrovolná. Cílovou skupinou jsou rodiny s dětmi, u kterých hrozí riziko jejich vývoje, nebo jejich vývoj může být ohrožen v důsledku dlouhodobých dopadů obtížné sociální situace celé rodiny. Především jde o rodiny, které si nedokáží pomoci samy. Tato služba je především poskytována v oblastech, které lze nazvat sociálně vyloučené lokality.⁴³ Sanaci rodiny v českém prostředí sociální práce definoval Oldřich Matoušek.

Sociální pracovník při práci s menšinovým klientem, s romským klientem by si měl klást několik otázek, například:

- jak vidí romský klient svou životní situaci
- jaké požadavky většinové společnosti jsou pro klienta těžko zvládnutelné
- na jaké předsudky o svých tělesných a kulturních zvláštностech romský klient naráží⁴⁴

⁴³ [Http://www.sance.chrudim.cz/](http://www.sance.chrudim.cz/): Šance pro Tebe. *Šance pro Tebe* [online]. Chrudim: Šance pro Tebe, 2017, 2017 [cit. 2022-08-28]. Dostupné z: <http://www.sance.chrudim.cz/>

⁴⁴ [Http://www.sance.chrudim.cz/](http://www.sance.chrudim.cz/): Šance pro Tebe. *Šance pro Tebe* [online]. Chrudim: Šance pro Tebe, 2017, 2017 [cit. 2022-08-28]. Dostupné z: <http://www.sance.chrudim.cz/>

4 Specifika výchovy dítěte v romské rodině

Výchova představuje specifický socializační proces, který se v průběhu několika generací v naší zemi změnil. K této změně přispěla změna celospolečenského klimatu, která ovlivnila názory několika generací rodičů, pedagogických pracovníků, kteří působí na děti a dorost. V období rozmachu první republiky napsal profesor pedagogiky Otakar Chlup, že „vychovávat znamená mít na mysli nějaký syntetický cíl, k němuž má výchova vést.“ Profesor Chlup zároveň zdůrazňoval svou nespokojenost se stavem tehdejší společnosti a s nedostatečně zpracovanými teoretickými koncepty, které tehdejší pedagogická teorie představovala. Společnost očekává, že pedagogičtí pracovníci budou více podněcovat děti a mládež k jejich samostatnosti a tvořivosti. Zároveň společnost očekává, že budou u mládeže podporovat smysl pro spolupráci, toleranci, ke vzájemné úctě a pocitu solidarity s druhými.⁴⁵

S celkovou změnou společnosti se měnila především situace rodin. Po roce 1989 se objevily nové okolnosti, které jsme v dřívější době znali pouze okrajově. V současné době jsou rodiče pracovně více vytíženi, mají bohatší uplatnění jak v práci, tak i v mimopracovních aktivitách. V práci pak tráví více času, nebo jsou naopak nezaměstnaní, mají možnost se více vzdělávat, cestují, apod. Další okolností je situace, kdy v rodinách klesá počet dětí, nejčtenější jsou rodiny s jedním, maximálně se dvěma dětmi. Děti se rodí starším rodičům, jejich prarodiče jsou ještě v produktivním věku a nemají možnost o vnoučata pečovat. Zároveň se významně rozšiřuje možnost jejich aktivní realizace. Na jedné straně je velké množství činností jednodušší, dostupnější, na druhé straně je nutné na tyto činnosti vydělat. Záleží pouze na rodičích, jakou hodnotu připisují té skutečnosti, že mají dítě. Před rodiči tak visí volba, zda se budou věnovat dítěti více či méně. V současné době vznikají nové způsoby uspokojování tradičních potřeb, například se velice zjednodušila nepřímá komunikace. Lidé mezi sebou komunikují prostřednictvím sms zpráv, e-mailů a prostřednictvím sociálních sítí. Současná generace je těmito technologiemi velmi ovlivněna, je zcela přirozené, že si děti nové technologie osvojují rychleji a přirozeněji, než je tomu u starší generace.⁴⁶

⁴⁵ JEDLIČKA, Richard. *Psychický vývoj dítěte a výchova: Jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0096-5. s. 8-9

⁴⁶ MERTIN, Václav. *Výchovné maličkosti: Průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-857-9. s. 66-68

Nejvýraznější změny můžeme pozorovat v tom, že dítěti poskytujeme větší volnost a respekt. S tím souvisí větší riziko chyb, které může dítě způsobit. S ohledem na to, že dítě nemá dostatek zkušeností, může lehce něco pokazit, může zapomenout nebo někomu naletí. Každý, kdo se něco učí, nutně něco pokazí. V případě, kdy rodiče dítě v prvních letech života vedou, ukazují mu cestu, dítě bude mnohem vzornější, odpovědnější, neudělá tolik zásadních chyb. V dospělosti bude mít naučeno mnohem více nacvičených cenných stereotypů. Role rodičů se v dnešní době liší. Rodiče již nejsou bezmeznými pány, ani nedotknutelnými autoritami. Někteří rodiče chtějí být v roli starších kamarádů, nechtějí opakovat výchovné přístupy svých rodičů. V těchto přístupech spatřovali negativní zkušenosti ze svého dětství a tyto přístupy nadále nechtějí opakovat, pokládají je za nefunkční. V případě, kdy se svět rodičů a dětí těsně prolíná, vede k lepšímu porozumění. Rodiče tak poznávají, že stejných výchovných cílů lze dosahovat i v přátelské atmosféře beze strachu a násilí.⁴⁷

Rodiče, kteří řeší každodenní výchovné problémy, se musí rozhodnout okamžitě, musí konat bez možnosti opravy, a tak potřebují praktické návody, jak zvládnout konkrétní náročnou situaci, jsou vděční za to, když dostanou jasný, stručný a srozumitelný návod. Když se nedaří zvládnout problém s výchovou dítěte konvekčním způsobem, je pochopitelné, že rodiče využívají jakoukoliv nabídku. Zejména, když slibuje rychlé, jednoduché a zaručené řešení. Rodiče nejsou psychologičtí profesionálové, o psychologické poznatky se zajímají na uživatelské úrovni, nemají čas se zabývat zdoluhavými a obecnými pohledy na věc, a teprve z nich vyvozovat praktické závěry. Dítě nebylo rodičům svěřeno k tomu, aby s ním pracovali jen na uživatelské úrovni jedné stánky návodu, jsou plně odpovědní za jeho zdárný vývoj. Proto se musejí snažit porozumět mu v plné šíři, musejí se zahloubat do rozmanitých složitostí jeho života.⁴⁸

V romské komunitě bylo zvykem, že v početné rodině byly děti vedeny k samostatnosti již od útlého věku, bylo potřeba se postarat o další mladší sourozence. Děvčata byla do chodu domácnosti zapojována velice brzo, například při údržbě a chodu domácnosti, nebo obstarávání obživy. Matka měla také povinnost naučit dívky pokoře, oddanosti a chování vůči mužům, které bude vyžadováno v rodinách jejich budoucích manželů.

⁴⁷ MERTIN, Václav. *Výchovné maličkosti: Průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-857-9. s. 69

⁴⁸ MERTIN, Václav. *Výchovné maličkosti: Průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-857-9. s. 15-17

Rodiče si většinou přáli, aby první dítě byl syn, ale i při dalších těhotenstvích byl vítanější další syn, než dcera. „*Feder deš murša sar jekh čhaj*“ - „*Lepší deset synů, než jedna dcera*“ nebo „*Jak murša, odoj zor*“ - „*Kde jsou synové, tam je síla*“. Dcera od rodiny odcházela ke svému muži, zatímco syn si do rodiny nevěstu přivedl jako další sílu. V rodině měl privilegované místo i nejstarší bratr, který případně nahrazoval otce, byl respektován matkou a sestry ho musely poslouchat. Po smrti otce na něho přecházela starost o celou rodinu. U dospívajících sester měl za povinnost dohlížet na jejich počestnost společně s ostatními bratry. Olašské přísloví říká „*Posad' svou dceru na židli, a pokud se její nohy dotýkají země, je už zralá na vdávání*“.⁴⁹

Výběr partnerů u dětí závisel v minulosti převážně na rodičích, zejména na otci, popřípadě na nejstarším bratrovi. Ti rozhodovali, kdo přijde do rodiny – jaká nevěsta, nebo do jaké rodiny se dostane jejich dcera. Od poválečných let až do současnosti bylo u některých romských rodin velice prestižní spojení s neromským partnerem „bílou“ manželkou. Tato rodina se tímto způsobem distancovala od své rodiny. Spojení do manželského svazku bylo stejně jako narození dítěte a smrt člena rodiny, přelomovým okamžikem nejen v životě jedince, rodiny, ale celé komunity, která se těchto zvyklostí účastnila. Romská komunita téměř neznala soukromí, všichni její členové byli pod jejím dohledem, a tak i výchova byla věcí celého kolektivu.⁵⁰

V dnešní době je výchova dítěte velice náročná, být dobrým rodičem je jedna z nejtěžších rolí, která nás během života potká. Dobrymi rodiči se nerodíme, této disciplíně se celoživotně učíme tím, jak naše děti rostou. Děláme chyby, projevujeme naše silné emoce, někdy naprosto nevhodným způsobem, někdy na děti křičíme, ale i tak se snažíme být pro děti dobrými rodiči, od kterých si budou moci osvojit vzorce chování a přijmout životní hodnoty, které ctíme.⁵¹ Bohužel ne každý rodič chce být pro své děti dobrým vzorem.

⁴⁹ ŠULEŘ, Petr a kol. *Romové-O Roma: Tradice a současnost*. Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum: muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-7028-141-3. s. 54-55

⁵⁰ ŠULEŘ, Petr a kol. *Romové-O Roma: Tradice a současnost*. Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum: muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-7028-141-3. s. 54-55

⁵¹ Šance dětem: O nevhodných přístupech v rodičovské výchově, psychickém násilí a jeho vlivu na vývoj dítěte. *Šance dětem: O nevhodných přístupech v rodičovské výchově, psychickém násilí a jeho vlivu na vývoj dítěte* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2021, 2021 [cit. 2022-10-19]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/o-nevhodnych-pristupech-v-rodicovske-vychove-psychickem-nasilii-jeho-vlivu-na-vyvoj-ditete>

4.1 Výchova a vzdělávání

Při výchově a vzdělávání bychom neměli zapomínat na význam množství času, který pravidelně věnujeme rozvoji konkrétních dovedností. V případě, že začneme s dítětem kteroukoliv dovednost trénovat včas a vývojově odpovídajícím způsobem, věnujeme se nácviku systematicky, určitě se dočkáme výsledků, byť někdy za dlouhý čas. S výsledkem, který nemusí vždy odpovídat vynaloženému úsilí.⁵²

Přestože žijí Romové na našem území již několik staletí, jsou pro majoritní společnost neznámou ve smyslu způsobu života, rodových tradic, způsobu myšlení a nazírání na svět. Panují zde určité stereotypy, předsudky, strach kvůli celospolečenské atmosféře ve společnosti. Předsudky či stereotypní představy často vychází ze zobecněných názorů získaných od druhých lidí, tzv. mediálních obrazů, apod. Různými osobními zkušenostmi se obraz stává pestřejší, barevnější, plastičtější, odpovídající realitě. Vnímaví a zralí lidé nepodléhají předsudkům o romské komunitě.⁵³

Cílem rodiny majoritní společnosti je připravit děti na budoucí život, na jeho profesní a sociální žití a obecně jsou děti vedeny k samostatnosti. Oproti tomu romská rodina individualitu dětí většinou nepodporuje a klade větší důraz na celou skupinu a širší příbuzenstvo. Romská výchova byla kolektivní záležitostí komunity a vzorce chování si děti osvojovaly prostřednictvím pozorování a napodobování, učily se trpělivosti, skromnosti. Nápadným rozdílem je dále absence pro majoritní společnost přirozených odměn a trestů. Rodiče Romům nepřikazují, nezakazují, nevysvětlují; romské děti mají mnohem více volnosti. Typické pro romské děti je, že pubertální revolta se často obrací proti škole.⁵⁴

V romské komunitě probíhalo učení každodenním kontaktem a napodobováním dospělých. Chlapci se učili řemeslu tím, že pomáhali svému otci. Bývalo pravidlem, že syn pokračoval v tradici svých předků a převzal řemeslo po svém otci, zvláště v rodinách kovářů a hudebníků.⁵⁵

⁵² MERTIN, Václav. *Výchovné maličkosti: Průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-857-9. s. 16

⁵³ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče o. s. 2011. ISBN 978-80-87455-05-0. s. 8

⁵⁴ ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8.

⁵⁵ ŠULEŘ, Petr a kol. *Romové-O Roma: Tradice a současnost*. Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum: muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-7028-141-3. s. 54-55

4.2 Identita romského dítěte v neromské rodině

„Součástí osobní identity každého člověka je pocit příslušnosti ke svému národu, znalost jeho historických kořenů, kulturního dědictví, důležitých osobností historie i současnosti společenských norem a zvyků atd.“⁵⁶

Romské děti, které vyrůstají mimo svoji tradiční romskou rodinu, se ocitají mezi dvěma světy, ani v jednom z nich nejsou v pravém slova smyslu doma. Nemají pevně vybudovanou identitu. Neromský svět je plný pravidel, která si určila samotná majoritní společnost, jsou spojené například se školou a se společností vůbec. Děti se zde učí české a moravské zvyky, ve škole se vyučuje český jazyk a historie českých zemí, v nichž o romských tradicích je zmínka minimální. Riziko v budování identity hrozí všem dětem vyrůstajícím mimo svoji rodinu, je to zapříčiněno chybějícími nebo negativními informacemi o svých biologických rodičích a okolnostech, které předcházely umístění dítěte do náhradní rodinné péče. Dítě pak trpí poruchou attachmentu.⁵⁷ Projevy poruchy attachmentu se často objevují u dětí v ústavních zařízeních, u dětí v adoptivních či pěstounských rodinách. Dítě na svět přichází s vrozenou potřebou vztahování se k blízkému člověku. První nejdůležitější osobou v jeho životě bývá obvykle matka. Pokud naplňuje všechny potřeby svého malého dítěte, miluje ho, je na dítě vyladěná, její chování je očekávatelné a pro dítě srozumitelné, pak se v jeho mozku ukládá informace, že vztahy jsou bezpečné, dobré a vzájemné (reciproční). Pokud dítě v prvních letech života nemá vhodné podmínky pro získání bezpečného citového pouta k jedné dospělé osobě, může u něj dojít k tzv. poruchám attachmentu. Příčinou poruchy attachmentu je buď selhání, nebo naprostá absence citlivého a vnímavého pečovatele v raném dětství. Takové dítě pak může být plně nenávisť vůči sobě i ostatním lidem. V rodině s blízkými lidmi se může dítě začít léčit.⁵⁸

⁵⁶ VANČÁKOVÁ, Martina. Romské dítě v náhradní rodině. *Rozum a cit*. Praha: Občanské sdružení rozum a cit, 2008, 2021-2022(1). s. 49

⁵⁷ VANČÁKOVÁ, Martina. Romské dítě v náhradní rodině. *Rozum a cit*. Praha: Občanské sdružení rozum a cit, 2008, 2021-2022(1). s. 49

⁵⁸ Šance dětem: Attachment: o důležitosti citového pouta v životě, o jeho poruchách a léčení. ČERNÁ, Ria. *Šance dětem: Attachment: o důležitosti citového pouta v životě, o jeho poruchách a léčení* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2022, 2021-2022 [cit. 2022-09-11]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-leceni>

5 Formy náhradní výchovy

Náhradní výchova je forma péče o děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány ve vlastní rodině. Rozlišujeme dvě formy náhradní péče a to náhradní rodinnou péči a ústavní péči. V zájmu každého dítěte je to, aby mělo možnost vyrůstat v klidném a harmonickém prostředí své biologické rodiny. Výchova dětí a péče o jejich příznivý vývoj je především právem a povinností obou rodičů. Ne všichni rodiče chtějí nebo se mohou o své děti postarat. V situacích, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je třeba hledat optimální formu náhradní péče, což je též jedním z úkolů orgánů sociálně-právní ochrany dětí.⁵⁹

5.1 Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče, touto péčí se rozumí všechny druhy nekolektivní péče o děti, o které se z jakýchkoliv důvodů nemohou postarat jejich biologičtí rodiče. V dnešní době se systémem náhradní rodinné péče (dále jen „NRP“) řeší pouze ojediněle případy osamělých dětí, kterým zemřel buď jeden rodič, nebo oba rodiče. V těchto případech jsou děti vždy svěřovány do péče širší rodiny nebo do péče osoby, kterou dítě zná. V případě, že se nepodaří pro dítě zajistit nikoho ze známých osob, hledají se osoby, které by byly schopny a ochotny péči o dítě převzít. Umístování dětí do NRP má vždy přednost před umístěním do ústavní výchovy. V současné době je náhradní rodinná péče dětem poskytována na základě zákona č. 89/2012 Sb. občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „o. z.“), a to formou adopce (osvojení), pěstounství, poručenství s osobní péčí, či péčí jiné fyzické osoby. Nově je zavedena forma pěstounské péče na přechodnou dobu a osvojení zletilého.⁶⁰ Slovník sociální práce neumí definovat pojem náhradní rodinná péče, používá se zde termín náhradní výchovná péče. V České republice se tímto termínem rozumí forma péče u dětí, které nemají funkční rodinné zázemí, má dvě formy, rodinnou a ústavní (kojenecké ústavy, dětské domovy, diagnostické ústavy, výchovné ústavy, ústavy sociální péče, pečovatelské rodiny, adoptivní rodiny, pečovatelky v SOS vesničkách, svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodičů a poručenství). Z výše uvedeného je patrné,

⁵⁹ Formy náhradní rodinné péče. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2021, 2021 [cit. 2022-10-18]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

⁶⁰ MACELA, Miroslav. *Dobry pěstoun: Náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6. s. 19-20

že oba pojmy, jak náhradní výchovná péče a náhradní rodinná péče, se liší. Pro zdravý vývoj dítěte je rodina nezastupitelná, proto v případech, kdy rodina z jakéhokoliv důvodu nemůže dítěti péči zabezpečit, je potřeba dítěti zajistit vhodnou péči, nejlépe dítě umístit do náhradní rodinné péče.⁶¹ Cílem této kapitoly je seznámení a osvětlení problematiky NRP a vymezení zásadních rozdílů mezi osvojením a pěstounskou péčí.

Osvojení je nejčastější forma NRP v České republice, je upraveno dle § 794 - § 854 o. z. „*Osvojením, se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní. Předpokladem osvojení je takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký je mezi rodičem a dítětem, nebo že tu jsou alespoň základy takového vztahu. Osvojení nezletilého musí být v souladu s jeho zájmy*“.⁶² Ačkoliv zákon hovoří o tom, že je osvojení obdoba přirozeného (biologického) rodičovství, po stránce psychologické jsou zde tak velká rizika, která nelze jednoduše opomíjet, proto novela zákona upravuje povinnosti jak pro pěstouny, tak pro náhradní rodiče, že musí spolupracovat s odborníky při výchově dítěte. Přijetí dítěte do NRP je velmi specifické, není možné dítě svěřit, a poté zavřít dveře. Osvojením absolutně zanikají vzájemná práva mezi osvojencem a jeho biologickou rodinou. Osvojitelé mají vůči dítěti vyživovací povinnost, jsou uvedeni v rodném listě osvojence, a to na místě rodičů (matka/otec). Po nabytí právní moci rozhodnutí soudu je možné na místě příslušné matrice zapsat otce a matku do knihy narození. Osvojencem tím mimo jiné získává právo dědické.⁶³

Psychologický slovník definuje osvojení jako „*přijetí cizího dítěte za vlastní adoptivními rodiči...před osvojením je zkoumána osobnost osvojitele a jeho předpoklady pro kvalitní rodičovství jak psychology, tak sociálními pracovníky, je vypracován systém pravidel i překážek bránících osvojení, konečné rozhodnutí náleží soudu.*“⁶⁴

Osvojení I. stupně, častěji se používá termín osvojení zrušitelné. Toto osvojení může soud v budoucnu zrušit z důležitých důvodů na návrh osvojitele nebo osvojence.

⁶¹ NOŽÍŘOVÁ, Jana. Náhradní rodinná péče: Vymezení základních pojmů, Vývoj náhradní rodinné péče v ČR, Zprostředkování náhradní rodinné péče, Omyly a mýty, Multidisciplinární pohled. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-8613191-7. s. 11-12

⁶² ÚZ: *Nový občanský zákoník*. In: Praha: Sagit, 2012, ročník 2014, číslo 900. s. 85-90

⁶³ NOŽÍŘOVÁ, Jana. Náhradní rodinná péče: Vymezení základních pojmů, Vývoj náhradní rodinné péče v ČR, Zprostředkování náhradní rodinné péče, Omyly a mýty, Multidisciplinární pohled. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-8613191-7. s. 13-14

⁶⁴ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X. s. 387

Od novely zákona o rodině z roku 2006 dochází při osvojení prostěm nově k uvedení osvojitelů v rodném listě dítěte jako rodiče. Rozdíly mezi oběma formami osvojení se tak začínají do značné míry rovnat.

Osvojení II. stupně, osvojení nezrušitelné je po pravomocném rozhodnutí soudu nezrušitelné, nabytí rodičovských práv a povinností osvojitelů k dítěti jsou trvalá, stejně jako práva a povinnosti dítěte vůči osvojitelům. Osvojení nezrušitelné je rozhodnutím se zásadními důsledky pro celý následující život, takto lze osvojit jen dítě starší jednoho roku.⁶⁵

Pěstounská péče, nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče pěstounovi. Pěstounství je jako osvojení upraveno zákonem o.z. Pěstounská péče má vždy přednost před péčí ústavní.

Do pěstounské péče se svěřují děti, jejichž výchova není u rodičů zajištěna a zájem dítěte takové svěření vyžaduje. Pěstounská péče je státem řízená a kontrolovaná, zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěti i přiměřenou odměnu těm, kteří o dítě pečují.⁶⁶ Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče ve věku, kdy je schopno samo posoudit její obsah, má být zajištěno jeho vyjádření a to prostřednictvím OSPOD nebo u soudního jednání. Rozhodnutí o svěření dítěte do pěstounské péče může učinit pouze soud. Soud dítě svěří do pěstounské péče v případě, že se jedná o zájem dítěte a v případě, že osoba pěstouna poskytuje záruky řádné výchovy a péče. Ten je také oprávněn stanovit pěstounům povinnosti podávat soudu pravidelně zprávy o výkonu pěstounské péče. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. V případě této náhradní rodinné péče nemá pěstoun vyživovací povinnost tak, jak je tomu u osvojení. Pěstoun je povinen a oprávněn o dítě osobně pečovat a při výchově dítěte vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat a spravovat jeho jmění. Má povinnosti informovat rodiče dítěte o podstatných záležitostech. Vyžadují-li

⁶⁵ GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3. s. 42-43

⁶⁶ MATĚJČEK A KOL., Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8. s. 34-35

to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud. Styk dítěte s původními rodiči není zcela vyloučen, ale musí být v zájmu dítěte.⁶⁷

Existuje také **pěstounská péče na přechodnou dobu**, ta je upravena zákonem s.p.o „*Pěstounská péče na přechodnou dobu zajišťuje dětem, aby se při selhání původní rodiny dostaly do rodinného prostředí a nemusely toto náročné období právní nejistoty trávit v ústavní výchově. Využít ji mohou děti, o které se jejich původní rodina nemůže nebo nechce starat. Orgány státní správy mají maximálně rok na to, aby situaci dítěte vyřešily a dítě mohlo přejít do původní, osvojitelské či jiné trvalé rodiny. Důležitou úlohou pěstounů je i podpora během předávání do definitivní rodiny a bezprostředně po předání*“.⁶⁸

V současné době existuje několik typů pěstounské péče na přechodnou dobu (dále jen „PPPD“). Nejrozšířenější a zároveň nejvíce přínosná pro život dítěte je tzv. raná pěstounská péče. Jde o to, že se ctí právo každého miminka narodit se do rodiny a vyrůst v ní. Dítě po propuštění z porodnice odchází do PPPD, kde zůstane nezbytně dlouhou dobu, až do doby než se vyřeší právní formalities, krajský úřad, je-li to možné, zprostředkovává osvojení. Dalším typem PPPD může být tzv. akutní PPPD. Jedná se o druh péče, kdy se dítě náhle ocitlo bez péče rodičů.

Svěření dítěte do **péče jiné fyzické osoby** (dále jen „JFO“), je upraveno dle § 953-957 o.z. Obvykle bývá využíváno v případě, že se najde v okruhu dítěte někdo z jeho příbuzných či osob dítěti blízkých, kdo je schopen a má zájem se dítěte ujmout. Svěření dítěte do péče pečující osoby má přednost před péčí v ústavní výchově. Soud v těchto případech vymezí rozsah práv a povinností pečujících osob vůči dítěti (jinak se přiměřeně použijí ustanovení o pěstounství). Soud také stanoví rodičům dítěte rozsah výživného, které je placeno k rukám pečující osoby. Pečující osoby mají právo rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte a hospodařit s výživným pro dítě v souladu s jeho zájmy a potřebami.

⁶⁷ NOŽÍŘOVÁ, Jana. Náhradní rodinná péče: Vymezení základních pojmů, Vývoj náhradní rodinné péče v ČR, Zprostředkování náhradní rodinné péče, Omyly a mýty, Multidisciplinární pohled. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-8613191-7. s. 15-18

⁶⁸ HLÁSKOVÁ, Alžběta. Pěstounská péče na přechodnou dobu: aby děti vyrůstaly v rodinách. *Pěstounská péče na přechodnou dobu: aby děti vyrůstaly v rodinách* [online]. Praha: Dobrá rodina, 2011, 2011 [cit. 2022-10-23]. Dostupné z: <https://www.rpp.cz/inpage/co-je-pppd/>

Tato forma péče je od 1. 1. 2022 novelou s.p.o. finančně podpořena, JFO vzniká nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte i pro děti svěřené do péče jiné osoby. Z příspěvku se odečítá soudem stanovené výživné oběma rodičům, případně důchod z důchodového pojištění. Příspěvek náleží pouze v případě, je-li vyšší než výživné stanovené soudem nebo vyšší než důchod z důchodového pojištění (a to ve výši rozdílu mezi tímto příspěvkem a výživným nebo důchodem).⁶⁹

V případě, kdy rodiče dítěte zemřeli, nebo byli zbaveni rodičovské odpovědnosti, výkon jejich rodičovské odpovědnosti byl pozastaven, nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, soud jmenuje dítěti **poručníka s osobní péčí**. Poručník má vůči dítěti všechna práva a povinnosti jako rodič, ale nemá k dítěti vyživovací povinnost. Poručník odpovídá za řádné plnění své funkce a podléhá stálému doзору soudu. V případě poručenství se dává vždy přednost fyzické osobě, kterou doporučí rodiče nebo se vytipuje někdo z příbuzných, dále jsou to osoby blízké dítěti. V případě, že se nenajde osoba dítěti blízká, výběr vhodné osoby se může provést z evidence žadatelů o osvojení nebo pěstounskou péči, přičemž poručníky nezletilého dítěte mohou být ustanoveni i manželé. O svěřeni dítěte do péče rozhoduje soud.⁷⁰

Hostitelská péče není zákonem upravena, jedná se o podobnou formu pěstounské péče, kdy děti z dětských domovů jezdí do hostitelské rodiny na návštěvy o víkendech, svátcích a prázdninách. Tento typ péče je vhodný pro děti, které z určitých důvodů nemohou jít do osvojení nebo pěstounské péče i z toho důvodu, že se jim náhradní rodinu nepodařilo nalézt. Děti udržují kontakty se svými biologickými rodiči, ale mají možnost navázat nové přátelské vztahy a mají možnost se podívat do fungujících rodin.⁷¹

5.2 Ústavní výchovná péče

V situaci, kdy rodina z nějakých důvodů v péči o dítě selhává a není možné pro dítě, nebo pro celou sourozeneckou skupinu najít adoptivní či pěstounskou rodinu, je potřeba zajistit jiné výchovné prostředí. Zde můžeme zvolit některé kolektivní výchovné

⁶⁹ Kolektiv autorů. *Dobrý pěstoun: Náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6. s. 24-25

⁷⁰ Kolektiv autorů. *Dobrý pěstoun: Náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6. s. 24-25

⁷¹ Kolektiv autorů. *Dobrý pěstoun: Náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6. s. 24-25

zařízení.⁷² Ústavní výchova je zakotvena v zákoně o. z. a v zákoně s.p.o. „*Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmy dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby.*“⁷³

Ústavní výchova je poslední formou náhradní výchovy. K nařízení ústavní výchovy a k podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany se přistupuje tehdy, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže ze závažných důvodů rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte ji nemohou nebo nechtějí zabezpečit. Soud může dítě svěřit také do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen „ZDVOP“). V případě nařízení ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit NRP, tj. svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, do pěstounské péče nebo do osvojení. Tyto druhy péče mají vždy přednost před nařízením ústavní výchovy. V případě nařízení ústavní výchovy nebo umístění dítěte do ZDVOP má soud povinnost jednou za 6 měsíců přezkoumat důvody pro nařízení ústavní výchovy. V rámci přezkumu si soud vyžádá zprávy od OSPOD, dále vyjádření dítěte, pokud je to možné s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte, rovněž vyzve rodiče k podání jejich stanoviska.⁷⁴ V případě, kdy orgán sociálně-právní ochrany dětí ze své činnosti a spolupráce s rodinou nabude dojmu, že je možné nařízení ústavní výchovy zrušit, podá okamžitě soudu podnět k jeho zrušení.⁷⁵

Ústavní zařízení, ve kterém se ústavní výchova vykonává, je rozděleno podle věku dítěte, podle jeho fyzických a psychických schopností a podle důvodů, proč bylo o ústavní výchově rozhodnuto (nepříznivý zdravotní stav, závažné poruchy chování

⁷² MATĚJČEK A KOL., Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8. s. 39

⁷³ ÚZ: *Nový občanský zákoník*. In: Ostrava-Hrabůvka: Sagit, 2012, ročník 2014, číslo 900.

⁷⁴ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 76-77

⁷⁵ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 76-77

nebo neschopnost rodičů o dítě řádně pečovat) a je garantováno resortem zdravotnictví, školství a resortem sociálních věcí.⁷⁶

Dětský domov pro děti do 3 let. V těchto zařízeních pobývají děti do svých tří let. Po dosažení tohoto věku děti přecházejí do zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, které patří pod resort ministerstva školství, je definováno v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.⁷⁷ Do této skupiny jsou zahrnuta tato ústavní zařízení.

Diagnostický ústav, do tohoto typu zařízení jsou děti umísťovány na základě předběžného opatření soudu, na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní nebo ochranné výchovy. Diagnostický ústav také poskytuje po přechodnou dobu výchovnou péči dětem s nařízenou ústavní či ochranou výchovou zadržným na útěku od rodičů nebo z jiných institucí odpovědných za jejich výchovu. Děti jsou zde umísťovány za účelem komplexního vyšetření, které probíhá formou pedagogických, psychologických a etopedických činností, na základě této diagnostiky jsou děti následně zařazeny buď do výchovného ústavu, do dětského domova nebo dětského domova se školou. Pobyt zde trvá šest až osm týdnů. Diagnostický ústav plní funkce diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační.

Do **dětského domova** jsou děti umísťovány s nařízenou ústavní výchovou, u kterých není předpoklad, že by trpěly závažnou poruchou chování, a to ve věku od 3 do 18 let nebo do ukončení přípravy na budoucí povolání, nejvýše však do 26 let. Úkolem dětského domova je těmto dětem zajistit péči podle jejich individuálních potřeb.⁷⁸

Do **dětského domova se školou** jsou umísťovány děti s nařízenou ústavní výchovou, pokud mají závažné poruchy chování, které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Dále zde mohou být umísťovány děti s uloženou ochrannou výchovou nebo nezletilé matky, které splňují alespoň jednu ze stanovených podmínek. Základní škola je součástí areálu dětského domova,

⁷⁶ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 76-78

⁷⁷ KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1. s. 79-86

⁷⁸ MATĚJČEK A KOL., Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8. s. 39-42

proto zde mohou být zařazeny děti pouze v rozmezí od šesti let do ukončení povinné školní docházky.

Do **výchovného ústavu** jsou umísťovány děti s nařízenou ústavní výchova nebo ochrannou výchovou, musí být starší 15 let, které mají závažné poruchy chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Jedná se o děti, jejichž chování je považováno za rizikové například užívání návykových látek, předčasný sexuální život, kriminalita, záškoláctví či agresivní chování vůči ostatním lidem. Ve výjimečných případech může být do ústavu umístěno i dítě starší 12 let, pokud byla nařízena ochranná výchova a jeho chování je natolik rizikové, že jedinec nemůže být umístěn do dětského domova se školou. Při výchovném ústavu bývají zřizovány školy základní, speciální nebo střední.⁷⁹

Posledním resortem, který zabezpečuje ústavní výchovu, je resort **Ministerstva práce a sociálních věcí**, který je definován zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „s.s.“). Dle tohoto zákona je ústavní péče realizována v domovech pro osoby se zdravotním postižením (dále jen „DOZP“).⁸⁰

Mezi zvláštní dětská zařízení patřící do resortu zdravotnictví spadá **kojenecký ústav**. Zde je pečováno o děti do 1 roku věku, o které se rodina nemůže nebo z nějakého důvodu není schopna postarat. Kromě dětí opuštěných jsou zde umísťovány děti často ohrožené týráním nebo zanedbáváním, či děti vážně zdravotně postižené. Některé kojenecké ústavy zajišťují krátkodobou péči o děti, jejichž rodiče jsou ve vážném zdravotním stavu nebo se účastní odvykací léčby, dále to mohou být matky, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody. Při některých kojeneckých ústavech jsou oddělení pro matky s dětmi, které nemají pro výchovu svého dítěte dostatečně vhodné podmínky. Jedná se o matky nezletilé, nebo jde o matky, které z jakýchkoliv důvodů nemají vhodné finanční i bytové podmínky. V těchto zařízeních jsou zaměstnáni kvalifikovaní odborníci z řad lékařů, zdravotních sester, rehabilitačních sester, psychologů, pedagogů. Jsou zde i sociální pracovníce, které s matkou řeší potřebné úřady, doklady, apod.⁸¹

⁷⁹ MATĚJČEK A KOL., Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8. s. 39-42

⁸⁰ MATĚJČEK A KOL., Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8. s. 39-42

⁸¹ MATĚJČEK A KOL., Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8. s. 39-42

6 Shrnutí teoretické části

Diplomová práce se zabývala tématem výchovy dítěte v romské rodině z pohledu sociálního pracovníka OSPOD. Seznámila nás se specifikem romského etnika. V případě českých resp. československých Romů se debata na téma jejich dichotomického názvu Cikáni-Romové vede dlouhodobě již od dob založení první romské společenské organizace pod názvem Svaz Cikánů-Romů v roce 1969. Na prvním mezinárodním sjezdu Romů v Londýně v dubnu roku 1971 bylo přijato pojmenování „Roma“ jako oficiální název s mezinárodní platností v souladu se světovým trendem nahrazovat dosud užívaná exoetnonyma etnických a národnostních skupin jejich vlastními označeními (endoetnonymy).⁸² Další část práce se věnovala jejich kultuře a jejich Romipen. Tento název se překládá jako romství a znamená soubor hodnot a vzorců chování, kterými by se měl každý slušný Rom řídit. Mezi tyto hodnoty patří například úcta ke starším, pohostinnost, pomoc potřebným, soudržnost, kultura stolování, ale také způsob vystupování a chování na veřejnosti. Postavení Romů ve společnosti je třeba chápat a také řešit v kontextu jejich sociálních vztahů a vazeb, zejména s většinovou společností. Další část práce poskytla informace o tradiční romské rodině, pro kterou jsou nejdůležitější široké příbuzenské vztahy, které vytvářejí základní společenskou síť. V romských rodinách se udržovaly tradiční mravy, rodina mívala daleko větší význam než gádžovská. Rodinní příslušníci se mohli vždy spolehnout na své příbuzné. Příbuzná pouta byla silnější jak s prarodiči, tak s bratřenci, švagry apod. Další část práce se věnovala dnešní romské rodině, která již zeslábla. Nesvědčí jí vytržení z tradiční velkorodiny a z obce, která byla soudržná a tato soudržnost fungovala i v osadě. Rodinný systém je ovlivněn chováním jejich jednotlivých členů, chování každého jednotlivého člena ovlivňuje chování toho druhého. Zátěž rodinného systému může nastat v situaci, kdy se původní rodina rozpadne a dojde k rozvodu. V těchto i v dalších případech je možné navázat spolupráci s OSPOD, kromě sociální práce s problémovými rodinami, rodinám nabízí sociálně-právní poradenství.

Další důležitou rolí sociálního pracovníka je role kolizního opatrovníka. Ten je soudem jmenován pro celé soudní řízení, ve věci určení poměrů nezletilého dítěte. Účelem je ochrana jeho práv a oprávněných zájmů. V dalších případech se jedná o terénní sociální

⁸² BITTNEROVÁ, Ed. Dana. *Etnické komunity: ROMOVÉ*. Praha: Fakulta humanitních studií v Praze, 2013. ISBN 978-80-87398-45-6. s. 33-34

pracovníky, kteří spolupracují s ohroženými rodinami podle § 6, s.p.o. Další agendou jsou kurátoři pro mládež, kteří provádí sociálně-výchovnou prevenci a sociální práci s problémovými jedinci, prevenci negativních sociálních jevů, které v současné době narůstají. Například jde o nedocházku do školy, předčasný sexuální život, zneužívání návykových látek, krádeže, apod. Agenda náhradní rodinné péče se zabývá rodinami, které pečují o děti buď v pěstounské péči, nebo v péči JFO, dále jde o děti, které jsou v osvojení.

Další část práce poukázala na problematiku sanace rodiny, jíž posláním je poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku. Jedná se o činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu. Rodinu podporuje v její samostatnosti a funkčnosti. Zachovává vztahy a vazby mezi rodiči a mezi dětmi, hlavně v případech, kdy se dítě ze závažného důvodu nemůže vrátit do původní rodiny. Výchova dítěte představuje specifický socializační proces, který se v průběhu několika generací v naší zemi změnil. Rodiče, kteří řeší každodenní výchovné problémy, potřebují praktické návody jak zvládnout konkrétní náročnou situaci, jsou vděční za to, když dostanou jasný, stručný a srozumitelný návod. Výchova jde v ruku v ruce se vzděláváním, které je u romské populace obtížné, neboť se v častých případech stává, že děti nedodržují povinnou školní docházku a mají velkou absenci ve výuce. Cílem rodiny majoritní společnosti je dítě připravit na jeho budoucí život, naučit ho jeho samostatnosti a určitému sebevědomí. Oproti tomu romská rodina individualitu dětí nepodporuje, klade větší důraz na celou skupinu a širší příbuzenstvo. Součástí každého člověka je jeho osobní identita, je to příslušnost ke svému národu, znalost jeho historických kořenů, kulturního dědictví, důležitých osobností v jeho historii i součást společenských norem a zvyků.

V případě, kdy se z jakýchkoliv důvodů nedokáže sama rodina postarat o své dítě, přijde na řadu náhradní výchovná péče. S tou se seznámíme v poslední části této práce. Rozlišujeme dvě formy a to náhradní rodinnou péči a ústavní péči. Náhradní rodinná péče je forma péče o dítě, které je vychováváno jinými osobami než rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Náhradní rodinná péče má vždy přednost před ústavní výchovou. Ústavní péče je výchovné opatření, které soud nařídí, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu

dítěte zabezpečit. Do ústavní péče mohou dítě svěřit také jeho rodiče, resp. osoby zodpovědné za jeho výchovu. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen prozkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před ústavní výchovou.

Cílem teoretické části diplomové práce je přiblížit výchovu dítěte v romské rodině. Použitá teorie úzce souvisí s empirickou částí. Obsahuje stěžejní oblasti, které v další části konfrontuje s reálným pohledem sociálních pracovníků na téma výchovy dítěte v romské rodině.

7 Empirická část

V současné době se výzkum považuje za činnost, při níž se výzkumníci zabývají otázkami, které jsou svázané s všedním životem. V běžném životě se orientujeme a rozhodujeme prostředkem, který se podobá výzkumnému procesu. Získané informace dokážeme cíleně analyzovat a konfrontovat s každodenní činností. Dokážeme popisovat svůj svět, zodpovídat potřebné otázky o příčinách a následcích sledovaných událostí. Pozorování výzkumníka se děje systematicky na základě jistých pravidel s tím, že výsledné vědomosti můžeme podrobit kritice. Výzkumník si je vědom, že získané informace závisí na perspektivě, kterou zvolil při zkoumání, a které předkládá k posouzení ostatním badatelům. Jeho pohled rozhoduje o tom, jakých faktorů si bude výzkumník všimnout a jaké faktory bude moci přehlédnout. Výzkumník však bude muset svým kolegům vysvětlit, proč použil tuto svoji perspektivu, jakým způsobem sbíral informace, jak dospěl ke zjištěným výsledkům, a také v čem spočívá jejich omezenost. V čem tkví užitečnost výzkumu? Může se stát, že to co považujeme za zdravý rozum, může výzkum zpochybnit. Tento způsob myšlení nelze opominout, neboť způsob používání zdravého rozumu umožnily člověku přežít a rozvinout se.⁸³

Výzkum znamená proces vytváření nových poznatků. Jedná se o pečlivě naplánovanou činnost, jíž snahou je zodpovědět na otázky, na které se výzkumník tázal. Cílem je přispět k rozvoji daného oboru. V sociálních vědách se klade velký důraz na empirická data. Zkoumají se sociální jevy za použití pozorování, experimentu nebo pomocí rozhovorů. Zohledňuje velkou proměnlivost sociálního prostředí.⁸⁴

V sociálních vědách empirický výzkum získává informace prostřednictvím systematické analýzy dat získaných metodologicky podloženým způsobem. Empirický výzkum může přispět k lepšímu porozumění sociálního světa, a může zprostředkovat budoucí odhad skutečného průběhu jevů. Účel výzkumu obvykle klasifikujeme do jedné ze tří kategorií: explorační, explanace, predikce.

Explorace znamená průzkum, který zkoumá nové jevy, nová témata, abychom se o něm dozvěděli co nejvíce. Výzkumník musí naformulovat otázky tak, aby na ně bylo v rámci

⁸³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 25-26

⁸⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 27-28

výzkumného šetření odpovězeno. Exploratorní výzkum má být kreativní, flexibilní, musí umět odpovědět na všechny neočekávané jevy.

Při **explanaci** se setkáváme s jevem, který je dobře popsán, a chceme zjistit, proč se věci mají daným způsobem. Naše hlavní otázka je tedy „proč“. Právě snaha zodpovědět na otázku „proč“, je vysvětlit nějaký proces, a to je cílem explanačního výzkumu.

Predikce spočívá v pokusu předpovědět nějaký fenomén, a to v případě, jestliže na základě námi známých informací můžeme určit, co se v době budoucí stane. Někdy jsme schopni předpovídat pomocí výsledků explanačního výzkumu, jestliže se nám podaří odhalit řetězec příčiny a následků. Což znamená příčinnost, kauzální vztah mezi příčinou a jejím následkem. V určitých případech lze předpovídat i bez znalosti těchto vztahů, a to díky statistickým metodám, které vhodně popisují výzkumný vzorek.⁸⁵

Výzkumné šetření můžeme provádět dvěma základními metodami, buď formou kvalitativní, nebo formou kvantitativní. Každá z nich zkoumá jiné problémy, používá jiné analytické postupy a dává odlišné závěry. Například při postupu kvalitativní metodologie a poté kvantitativní metodologie, můžeme vytvořit ucelenou teorii, která bude potvrzena na širokém vzorku respondentů. Pro doplnění a zjištění různého pohledu je možné použít oba přístupy. Obě metody mezi sebou nesoupeří. Výběr jednoho nebo druhého typu závisí na zkoumaném záměru.⁸⁶ Základní metodologické pravidlo zní, že je třeba přesně zjistit a definovat výzkumný problém, poté hledat vhodnou výzkumnou metodu.⁸⁷

V této diplomové práci se zaměříme na formu kvalitativní. Ve společenských vědách jde o standardizovaný vědecký výzkum. Jeho podstatou je výběr jasně definovaných proměnných, sledování jejich rozložení v populaci a měření vztahů mezi nimi. Výstupem výzkumu je ověřování konkrétní hypotézy či teorie. Výzkum provedený touto technikou umožňuje zobecnění získaných výsledků a formulování obecně platných pravidel. Kvalitativní výzkum shromažďuje a ověřuje vztahy mezi

⁸⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 36-37

⁸⁶ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 25

⁸⁷ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 22

proměnnými, nebo zjišťuje, jakým způsobem se proměnné vztahují k sobě navzájem. Před vlastním výzkumným šetřením je nezbytné znát všechny proměnné a postup pro interpretaci dat. Pro některý zkoumaný jev není kvalitativní přístup vhodný, neboť tento přístup může zásadním způsobem omezovat zkoumanou realitu.⁸⁸

7.1 Použitá metodologie

S ohledem na zvolené téma bude pro sběr dat využita forma kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkumníci používají nejčastěji tři typy dat: data z rozhovorů, data z pozorování nebo data z dokumentů. Zaměřují se především na práci se slovem a textem. Kvalitativní výzkum je jakousi hloubkovou sondou, která zkoumá jevy v co nejširším záběru. Nejčastěji používanou formou sběru dat je hloubkový rozhovor (in-depth interview).⁸⁹ Hloubkový rozhovor je metoda, díky které získáme hluboký vhled do motivů, chování a názorů informátora. Rozhovor bývá obvykle polostrukturovaný, vychází z předem připraveného seznamu otázek či témat. Všechny otázky však nemusí být známy předem, výzkumník má možnost na informátora reagovat flexibilně, a podle potřeby se dotázat. Prostřednictvím hloubkového rozhovoru jsou zkoumány členové určitého prostředí, určité specifické skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakými disponují členové zkoumané skupiny.

Dalším typem je nestrukturovaný rozhovor, který může být založen jen na jediné předem připravené otázce a tazatel se dále dotazuje na základě informací poskytnutých zkoumaným účastníkem. Výzkumník je také zkušeným a citlivým pozorovatelem, schopným číst neverbální sdělení. Pozorovatel tyto dovednosti potřebuje, protože během práce v terénu je nucen dotazovat se na mnoho otázek, formálně a neformálně. Hloubkový rozhovor se zpravidla skládá ze dvou částí, z rozhovoru a přepisu. Celý proces získávání dat prostřednictvím této metody je složen z několika částí: z výběru metody, přípravy rozhovoru, průběhu vlastního dotazování, přepisu rozhovoru, reflexe rozhovoru, analýzy dat a z psaní a prezentace výzkumné zprávy.⁹⁰

⁸⁸ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 22-23

⁸⁹ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 159-160

⁹⁰ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 159-160

Metody získání dat

Výhoda kvalitativních dat spočívá v tom, že jsou data uspořádána přirozeně, dokáží popisovat každodenní situaci. Mají možnost popisovat případ podrobněji a využít delší časové rozmezí. Výběr metody pro sběr dat se zakládá na požadovaném typu informace podle toho od koho, a jak budeme tyto informace získávat. Volba metody se má řídit výzkumným problémem. Proto je velice důležité, abychom se nejprve seznámili s různými typy výzkumných technik, včetně technik sběru dat a to jak u kvalitativních, tak u kvantitativních výzkumných technik. Rozhovor použijeme v případě, pokud nás zajímá informace, co si lidé myslí, čemu věří, jaké mají životní zážitky, životní postoje a zkušenosti. Shromažďovat kvalitativní data lze pomocí dotazování, pozorování nebo sběru dokumentů. V případě rozhovorů, je nejčastěji používaným typem záznam na audio a video, to lze uskutečnit pomocí diktafonu nebo zvukového záznamu na mobilní telefon. Získaný materiál z procesu sběru dat je nutné odpovídajícím způsobem archivovat.⁹¹

Rozhovor je do určité míry strukturovaná konverzace, kterou výzkumník řídí pomocí hlavních, dílčích a tazatelských otázek. Hlubkový rozhovor je výsledkem spolupráce výzkumníka a informátora. V tomto případě se ale nejedná o rovnocenný vztah totožný s konverzací dvou dobrých přátel u kávy. Při vedení hlubkového rozhovoru jde o nesouměrnost mocí. Na jedné straně je výzkumník, který bude celým rozhovorem provázet, na druhé straně je informátor, který poskytuje informace, a který na položené otázky odpovídá. Výzkumník má do značné míry odlišnou roli od role informátora, neboť vede rozhovor, vybírá otázky, a také rozhovor ukončuje. Výběr otázek se liší podle výzkumného záměru, ale také podle průběhu rozhovoru. Délka jednoho hlubkového rozhovoru trvá cca jednu hodinu, až hodinu a půl. Prvních 20 minut bývá fáze úvodní, hlavní fáze trvá 30-40 minut a fáze ukončovací by neměla trvat déle než 30 minut.⁹²

Pro tuto diplomovou práci, byla pro sběr dat využita metoda vedení hlubkového rozhovoru. Hlavní otázky jsou páteří celého rozhovoru, jelikož nabádají informátora, aby vyprávěl o tématech, která tvoří podstatu celého výzkumu. Pro tuto diplomovou

⁹¹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 161-163

⁹² ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 162-163

práci byla zvolena jedna hlavní výzkumná otázka: **Jaká jsou specifika ve výchově dítěte v romské rodině?** Tato otázka vypovídá o problematice výchovy romských dětí. Zabývá se zejména stylem výchovy, který rodiče uplatňují, dále se zabývá faktory, které mohou ovlivňovat výchovu romských dětí. Zejména vlastnostmi, které mohou být podmíněné buď výchovou, nebo geneticky. Dále se zabývá hodnotami, které jsou pro Romy důležité. Pro upřesnění, byly zvoleny čtyři dílčí výzkumné otázky: **DVO č. 1 Jak hodnotí sociální pracovníci OSPOD spolupráci s romskou rodinou? DVO č. 2 Do jaké míry může finanční situace ohrozit výchovu dítěte v romské rodině? DVO č. 3 Jaké jsou nejčastější důvody umístění dětí do jiné péče, než rodiče? DVO č. 4 Jakou formu pomoci mohou využít romské rodiny?** Na základě těchto výzkumných otázek byly stanoveny tazatelské otázky, které byly zvoleny tak, aby se mohli informátoři lépe vyjádřit k dílčím výzkumným otázkám, a mohli své pracovní zkušenosti a postoje lépe interpretovat. Jejich odpovědi tak mohly být konkrétnější.

7.2 Analýza získání dat a interpretace

Analýza není poslední fází výzkumu, probíhá paralelně se sběrem dat. Analýza je proces systematického přezkoumávání materiálu, ale není striktní. Data jsou rozčleněna do smysluplných jednotek. Datové části se kategorizují podle organizačního schématu. Hlavní roli hraje proces porovnání těchto částí. Tento proces se uplatňuje při tvorbě kategorií, při klasifikaci dat a při shromažďování dat v jednotlivých kategoriích. Tyto kategorie mají dočasný charakter, tento kategorizační systém se může stále upravovat. Výsledek analýzy má vytvořit kompletní obraz o výzkumném problému, vymezit a podložit hypotézu.⁹³

Kvalitativní data nemají strukturovanou podobu dat tak, jak je tomu u kvantitativního výzkumu, tato okolnost může zkomplikovat jejich vyhodnocení. Například v kvantitativní analýze výsledků dotazníkového šetření, analýzu a interpretaci výsledků jistým způsobem určují definované proměnné, četnosti odpovědí a jejich vzájemný vztah. Naproti tomu kvalitativní data se vyznačují svými vnitřními a vnějšími souvislostmi. Interpretace dat je doplňována plnými citacemi částí rozhovoru, výňatky z terénního zápisu nebo přepisy rozhovorů. S organizováním dat a jejich analýzou

⁹³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 271

se začíná již ve fázi sběru dat. V mnoha případech analýza směřuje výzkumníka k novým zdrojům informací. Proto hovoříme o tom, že analýza je součástí sběru dat. Proces získávání dat a analýzy pokračuje do okamžiku, kdy výzkumník rozhodne, že bylo dosaženo výzkumného cíle. Kvalitativní analýza je uměním zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem a nalézt v nich odpovědi na položené výzkumné otázky.⁹⁴

Pro **interpretaci dat** se v rámci kvalitativního výzkumu nevyužívá statistických metod. Cílem kvalitativního výzkumu je pochopit zkoumaný jev. Výzkumné šetření je přitom založeno na principu indukční analýzy, kdy budujete hypotézu na základě informací, které v průběhu výzkumu získáváme. Cílem této fáze je tematické rozkrytí analyzovaného textu. Výzkumník si všímá témat a přiřazuje jim kódy, může kódovat jednotlivá slova, věty nebo odstavce. Kódy volí tak, aby zahrnovaly konkrétní jevy v textu do obecnějších pojmů. Interpretací rozumíme systematický rozbor toho, co kategorizovaná data a nalezená spojení vlastně znamenají. Interpretace však nekončí s analýzou, nýbrž pokračuje dál tak, jak výzkumník postupuje při psaní výzkumné zprávy.⁹⁵

Výzkumná zpráva je přehledem dosažených poznatků. Cílem výzkumné zprávy je podat přehled významných prací k tématu. Rozsah závisí na definici problému a na tom, jak je výzkumník obeznámen s tématem. Základním požadavkem zprávy o kvalitativním výzkumu je vysvětlit, čím se výzkum zabýval. Informovat jasným způsobem o sociálním a historickém kontextu prostředí, ve kterém se výzkum prováděl. Dále je nutné sdělit historii výzkumu, aby se vědělo, co se dělo, kdo to dělal. Popíšeme, jakým způsobem jsme došli ke konkrétnímu poznání, nebo popíšeme, co jsme během výzkumného šetření ztratili. Výzkumná zpráva by měla obsahovat základní data, úryvky z rozhovorů, krátké vypravování, aby si čtenář mohl sám vyvodit závěry souběžně s autorem. V poslední části je nutné získané informace správně zformulovat a popsat jejich širší význam pro vědu v souvislosti s efekty, které mohou mít.⁹⁶

⁹⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 223

⁹⁵ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 244

⁹⁶ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 317

7.3 Povaha výzkumného vzorku

Výzkumného šetření se zúčastnilo sedm kolegyň a jeden kolega ze sekce náhradní rodinné péče, ze sekce terénní a ze sekce kurátorů pro mládež. Všichni jsou zaměstnání na oddělení sociálně-právní ochrany dětí na území ORP, které čítá necelých 90 obcí. S romskými rodinami spolupracují dlouhodobě. Jde o rodiny, ve kterých vyrůstají jak vlastní děti, tak děti v náhradní rodinné péči, nebo v péči jiné fyzické osoby. Dále pracují s rodinami, které se z jakýchkoliv důvodů nemohou postarat o své děti. Ty jsou poté následně umístěny do ústavní výchovné péče.

Při sběru dat budu vycházet ze zkušenosti mých kolegů. Abych nenarušila soukromí mých kolegů a zkoumaných rodin, jsou všechna jména změněna, nebo jsou použita pouze písmena a čísla. Sama několik takových rodin znám, proto vycházím i z mé zkušenosti s nimi.

Při oslovení dotázaných osob s prosbou o rozhovor jsem vybírala z řad mých kolegyň a kolegů, o kterých vím, že s romskými rodinami spolupracují dlouhodobě. Pro sběr dat bylo osloveno původně deset sociálních pracovníků OSPOD. U dvou rozhovorů byly odpovědi tak stručné, že pro výsledný sběr dat nebyly použitelné. Celkově jsem nasbírala osm rozhovorů. Od jednoho kurátora pro mládež, tři rozhovory byly vedeny s pracovníci náhradní rodinné péče a čtyři rozhovory byly vedeny s terénními sociálními pracovníci. Při rozhovoru byly otázky pokládány tak, aby udávaly konkrétní směr a rozhovor nesklouzl k jinému tématu. Samozřejmě, že zde byl prostor otázku podrobněji rozebrat. V případě, že si informátoři nebyli jistí odpovědí na konkrétní otázku, byl zde prostor pro vysvětlení. V některých případech vznikla podnětná diskuze. Všem zúčastněným informátorům byl vysvětlen záměr a smysl výzkumného šetření. Informátoři byli ujistěni, že jejich odpovědi budou použité pouze za účelem výzkumného šetření pro tuto konkrétní diplomovou práci. Taktéž byli mnou ubezpečeni, že bude zachována jejich anonymita. Před zahájením samotného sběru dat jsem všechny informátory požádala o souhlas s tím, že budu jejich odpovědi nahrávat na mobilní telefon. Poté budu všechny odpovědi přepisovat do písemné podoby, které budu zpracovávat metodou prosté analýzy dat. Se všemi zúčastněnými informátory mám velice dobrý pracovní vztah, proto v průběhu rozhovorů vládla příjemná atmosféra. Všichni informátoři ochotně spolupracovali, neboť byli rádi,

že jsem projevila zájem o jejich pracovní postřehy a jejich bohaté životní zkušenosti, které mohu pro tuto diplomovou práci využít.

Tabulka 1: Stručná charakteristika informátorů

Informátor	Věk	Délka praxe	Druh agendy	Aktuální počet rodin
MK1	50	10	Kurátor pro mládež	2
ŽT1	33	5	Terénní sociální pracovnice	2
ŽT2	43	4	Terénní sociální pracovnice	8
ŽT3	28	4	Terénní sociální pracovnice	2
ŽT4	28	4	Terénní sociální pracovnice	1
ŽN1	35	10	Náhradní rodinná péče	6
ŽN2	43	8	Náhradní rodinná péče	8
ŽN3	40	15	Náhradní rodinná péče	3

7.4 Cíl výzkumného šetření

Na začátku celého výzkumného procesu je potřeba stanovit konkrétní cíle výzkumu a ujistit se, zda budou dostatečně významné, aby se do něj výzkumníkovi vyplatilo investovat. Zároveň si musí výzkumník uvědomit, že významnost cíle není univerzální, neboť se vztahuje ke konkrétní skupině osob. Vždy si musí umět odpovědět na otázky, pro koho jsou naše cíle významné, koho budou zajímat a komu je budeme interpretovat. Na jedné straně to mohou být odborníci nebo studenti určitého oboru a tento výzkum může poté obohatit danou disciplínu. Na druhé straně mohou referenční skupinu tvořit lidé zaangażovaní v konkrétních reálných procesech, jejichž výsledky jim mohou napomoci zanalyzovat zkoumaný jev. Cíle výzkumu dohromady s výzkumnými otázkami představují pomyslný ukazatel, podle něhož bychom se měli v průběhu celého výzkumného procesu řídit. Bez přestání sledujeme, zda se blížíme k jejich naplňování či nikoliv.⁹⁷

⁹⁷ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 62-64

Cílem výzkumného šetření můžeme docílit nějaké změny. Tento cíl se může lišit tím, že v něm půjde o znázornění konkrétního výsledku a konkrétního cíle. V průběhu výzkumného procesu se soustředíme na uvedené cíle a na použité metody, které vypovídají o hodnověrnosti výsledků.⁹⁸

Téma diplomové práce pojednává o problematice výchovy dítěte v romské rodině z pohledu sociálního pracovníka OSPOD. Námětem pro zvolené téma jsou moje několikaleté pracovní zkušenosti na pozici terénní sociální pracovnice OSPOD. Výzkumné šetření této práce je malou sondou do této problematiky. Cílem je zjistit názor sociálního pracovníka OSPOD na výchovu dítěte v romské rodině. Z výpovědí mých kolegů a kolegyň, kteří mi ochotně odpovídali na mnou položené otázky, se dozvíme informace, které nám mohou poskytnout ucelenou představu o tom, jaká jsou specifika při výchově dítěte v romské rodině. Dále můžeme nahlédnout do obtížných situací, které mohou při výchově dítěte nastat. Záměrem výzkumného šetření je odkrýt možné příčiny, jejichž následky mohou vést k umístění dítěte do náhradní výchovné péče. V těchto případech se jedná o princip příčiny a následku nebo také princip kauzality, neboť každý následek má svojí příčinu.

7.5 Výzkumné otázky

V rámci mého kvalitativního výzkumného šetření byla vytvořena 1 hlavní výzkumná otázka, ze které byly odvozeny 4 dílčí výzkumné otázky a 32 tazatelských otázek. Těmito otázkami byly zachyceny důležité jevy, které jsou podrobněji analyzovány napříč celým výzkumným šetřením. Jednotlivé rozhovory byly následně rozkódovány pro lepší proniknutí do dané problematiky a byly doplněny o jednotlivé citace z rozhovorů. Dále byly označeny zkratkou, která označuje jednotlivého informátora. Cílem výzkumného šetření bylo zjistit názor sociálního pracovníka OSPOD na výchovu dítěte v romské rodině.

Hlavní výzkumná otázka: Jaká jsou specifika ve výchově dítěte v romské rodině?

Výzkumná otázka vypovídá o problematice výchovy romských dětí. Zabývá se zejména typem výchovy, který rodiče uplatňují, dále se zabývá faktory, které mohou ovlivňovat

⁹⁸ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 38-42

výchovu romských dětí. Zejména vlastnostmi, které mohou být podmíněné buď výchovou, nebo které mohou být podmíněné geneticky. Dále se zabývá hodnotami, které Romové považují za důležité, ale také se zabývá vzděláváním dětí.

„Nedokáži generalizovat, avšak v tomto případě to byl bohužel styl takový, že děti byly zajišťovány pouze základní potřeby a někdy ani ty ne (čisté oblečení, jídlo, zdravotní péče). Dle dalších informací nezl. s otcem často putovali po republice, kdy se nikde dlouho neusadili, nezl. tak neměl pevné zázemí. Dále otec pořádal se známými večírky, kde požívali ve velké míře alkohol a poslouchali hlasitou hudbu dlouho do večera v přítomnosti nezl. dětí.“ (ŽT4)

„Romské rodiny sdílí jiné hodnoty než majoritní společnost, výchova dětí je hodně liberální, zaměřená spíše na základní péči.“ (MK1)

„Romští prarodiče většinou nedokážou nastavit svým vnoučatům výchovné hranice, případně nemají kompetence k tomu, aby určitá pravidla vyžadovali. Chybí kontrola těchto pravidel.“ (ŽN3). V tomto případě se jedná o pěstounskou péči.

Ostatní informátoři uvádějí, že, co se týká výchovy, jsou rodiče příliš benevolentní a liberální. Výchova je ovlivněná kolektivní výchovou celé rodiny. Rodiče vedou své děti k nápodobě jejich vlastního chování.

„Romské rodiny žijí přítomností, okamžikem. Chybí stanovení osobních cílů, motivace k jejich dosažení, plánování budoucnosti.“ (ŽN3)

„Výchova v romských rodinách je bez řádu a bez režimu, je ovlivněna aktuální situací v rodině. Tím myslím po finanční stránce.“ (ŽT2)

„Rodiče nejsou důslední, nedávají dětem jasné hranice, opakují stejné chyby ve výchově jako u starších sourozenců.“ (MK1)

„Většinou nedůsledná, volná, bez vštěpování odpovědnosti a připravenosti na samostatný život, bez výchovných vzorců.“ (ŽN2)

„Děti potřebují pevný řád a hranice, což od rodičů nedostávají. Na druhou stranu tam bývá široká podpora z rodiny.“ (ŽT3)

Zbytek informátorů se shoduje na tom, že výchova v romské rodině bývá často nedůsledná, příliš volná, nemá žádný řád ani hranice. Děti nejsou vedeny a připravovány na samostatný život, není jim vštěpována odpovědnost za své chování.

Dále se shodují na tom, že nejčastější výchovné problémy u romských dětí spatřují v jejich špatné docházce do školního zařízení a jejich časté absence.

MK1 uvádí, že v romských rodinách jsou děti vzdělávány staršími členy rodiny v dovednostech, jak přežít ze dne na den, jak zabezpečit rodinu, případně jsou vzdělávány širším společenstvím. Například základní povinné vzdělávání Romové nepovažují za hodnotu, pro rodiče je toto vzdělávání spojené s neúspěchem, který zažívali ve školách oni sami, snahou setřit jejich identitu, vykořenit je a začlenit je mezi většinovou společnost. Většina rodičů jsou absolventi speciálních základních škol nebo nedokončených základních škol (vyšli z nižších ročníků ZŠ). Rodiče se se školou snaží spolupracovat, nejsou však schopni dodržovat termíny schůzek, ani zavádět školou navrhovaná výchovná opatření, nejsou schopni dodržet školou zavedený systém podávání omluvenek, školy potom hodnotí spolupráci rodičů jako nefungující, školní domácí příprava nefunguje – není pro ni prostor. V těchto případech se na nás velmi často školy obracejí, abychom v rodinách nastavili nějaký řád.

„Podle mého názoru hodnotou pro Romy vzdělávání není, jsou ale ochotni splnit alespoň povinnou školní docházku. V případě rodin, které mají dítě v PP, je spolupráce se školou dobrá, upřednostňují spíše telefonickou, než osobní spolupráci. S rodinami, se kterými v rámci PP spolupracují, mají oba rodiče pouze základní vzdělávání. Někdy jim dělá problém vyplnit dotazníky, které od nás obdrží, i s těmito jednoduchými kroky jim musíme vypomocť.“ (ŽN1)

„Na vzdělávání je kladen většinou minimální důraz, pro většinu je vzdělávání vnímáno pouze jako povinnost. Vzhledem k tomu, že se setkávám s rodinami v PP, je jejich spolupráce se školou většinou dobrá. Co se týká jejich vzdělání, mají téměř vždy pouze základní.“ (ŽN2)

„Vzdělávání a následné pracovní uplatnění dětí nebývá pro romské rodiče prioritou. Často považují obsah vzdělávání za zbytečný, nevidí jeho potřebnost pro budoucí život. Jsou pro ně dostačující základní vědomosti a dovednosti. V rámci NRP jsou vedeni ke změně svého postoje, v rámci spolupráce je kladen důraz na to, aby ke vzdělávání přistupovali zodpovědně. Pěstouni většinou nevyrostli v prostředí, kde by byl na vzdělávání kladen důraz, nevnímají ho jako důležitou hodnotu. Prarodiče v postavení pěstouna nebo poručníka se školou spolupracují dobře. Pečující osoby jsou zodpovědné v péči o děti a o jejich výchovu. Plnění jejich povinností je kontrolováno a hodnoceno.“

Za některou relativně fungující spolupráci však stojí tlak OSPOD a také obavy z možnosti změny péče.“(ŽN3)

ŽT4 uvedla, že ze své zkušenosti ví, že na vzdělávání není kladen moc velký důraz, většinou rodinám stačí, když jednotlivec (dítě) umí základní věci. Stačí jim základní vzdělání, to je vše. Oni sami mají také pouze základní vzdělání.

„Co jsem měla zkušenost u jednoho případu, tak spolupráce se školou nebyla příliš dobrá, spíš škola musela rodičům vše vnucovat, protože rodiče nebyli příliš aktivní.“
(ŽT4)

„Podle mého názoru je vzdělávání vnímáno jako nutnost, rodiny mají dojem, že je škola stejně nic nenaučí. Vzdělání je pro ně málo uznávanou hodnotou. Důvodem, proč rodiny spolupracují se školou a chodí na třídní schůzky, je často situace, kdy vědí, že by měli problémy s úřady, například s OSPOD. Třídních schůzek se přesto neúčastní, docházejí do školy až po vyzvání.“(ŽT2)

“Já se domnívám, že vzdělávání pro romské rodiny nebývá důležité, vzdělání pro ně nebývá podstatné, škola není na prvním místě. Důležitá je pro ně rodina i ta širší. Například na třídní schůzky rodina přijde až po vyzvání, až když je škola urguje. Většina romských rodin má pouze základní vzdělání, nebo praktické. Ještě jsem se ve své praxi nesečkala s rodiči, kteří by měli střední školu, nebo výuční list.”(ŽT3)

„Domnívám se, že na vzdělávání není kladen moc velký důraz, většina rodičů má pouze základní vzdělání, někdy není dokončené. Jedna rodina, se kterou spolupracuji, dochází na třídní schůzky pravidelně a doptává se na prospěch dětí, druhá rodina má menší dítě, které dochází do předškolního vzdělávání, ale docházka do školky je mizerná. Myslím si, že se matce nechce ráno vstávat, aby včas dítě do školky odvedla.“(ŽT1)

Z odpovědí, které se týkají vzdělávání, a povinností plnit povinnou školní docházku vyplývá, že většina rodin o vzdělání svých dětí příliš velký zájem nemá. Se školou spolupracují pouze tehdy, když by mohli mít z nedocházky dětí do školy nějaké problémy, hlavně u pěstounských rodin. Tyto rodiny se zdají být více motivované, jde však o důsledek kontroly OSPOD. Všichni informátoři se shodují na tom, že rodiče nemají příliš vysoké vzdělání, jde spíše pouze o základní nebo praktické vzdělání. V některých případech není ani toto základní vzdělání dokončené, neboť ze školy odešli v nižším ročníku.

MK1 spatřuje jako zásadní problém ve výchově romských dětí nedůslednost jejich rodičů v přístupu ke vzdělávání. Děti mají časté absence ve vyučování, zanedbávají školní docházku, s tím souvisí i jejich kriminalita - krádeže a zneužívání návykových látek, neboť mají nadbytek volného času. Dále se setkává s tím, že vůči svým vrstevníkům používají hrubé jednání u mladších a slabších jedinců.

„Rodiny se obtížně přizpůsobují požadavkům okolí, což souvisí s bezhraniční výchovou. Často se objevují potíže spojené s povinnou školní docházkou. Školní výsledky, míra dosaženého vzdělání a následné uplatnění na trhu práce nejsou prioritou. Dále se objevuje delikventní chování spojené s kriminalitou, jako je majetková trestná činnost, která je nejrozšířenější.“ (ŽN3).

„Z mého pohledu jde o neplnění povinné školní docházky, dále je to delikventní činnost, nerespektování autority dospělého.“ (ŽT2)

„V rodinách, se kterými spolupracuji, spatřuji hlavní problém ve výchově v tom, že děti nedodržují školní docházku, rodiče děti ke vzdělávání nevedou. Děti předčasně užívají nevhodné návykové látky – marihuanu, tabák. Předčasně žijí sexuálním životem, věk mají cca okolo 13 let. Tuto situaci samozřejmě řeší Policie České republiky, neboť se jedná o trestný čin. Absolutně nerespektují autority dospělých, svých vlastních rodičů a učitelů ve školách.“ (ŽN2)

„Hodnotový žebříček rodiny, kdy je nízká preference ve vzdělávání v přípravě na budoucí povolání, další faktor je kolektivní výchova, kdy se často na výchově podílí i širší rodina, dále finanční stránka rodiny, schopnost se přizpůsobit systému, dále kultura jejich komunity, nestálost prostředí a časté stěhování.“ (ŽT2)

„Historicky zažitě vzorce chování, které se předávají z generace na generaci. Častá závislost na pomoci druhých. Dalším faktorem může být život v nevhodných podmínkách či vyloučených lokalitách. Jen zřídka se najde romská rodina, která si z vlastní iniciativy sežene a zařídí vhodný byt pro výchovu svých dětí. Romské rodiny pozorují poměrně často a přijde mi, že je jim úplně jedno, v čem bydlí a v jakých podmínkách vyrůstají jejich děti.“ (ŽN2)

ŽN3 se domnívá, že faktorů, které ovlivňují výchovu, může být hned několik. *„Dle mého názoru výchovu romských dětí ovlivňují stejné faktory jako výchovu dětí většinové populace. Mohou to být určité vnější faktory, které jsou tvořeny prostředím, ve kterém děti vyrůstají. Zde hraje velkou roli biologická i náhradní rodina, sociální a materiální zázemí, a u romských dětí, příslušnost k etniku. Vnitřní faktory jsou pak*

velmi individuální, souvisí s vrozenými dispozicemi dítěte, např. intelekt, temperament.“(ŽN3)

„Jedná se především o bydlení, romské rodiny často bydlí v tzv. sociálně vyloučených lokalitách. Dalším faktorem je vysoká kriminalita, s tím související nedostatek financí a závislost na sociálních službách a sociální pomoci.“(MK1)

„Početnost rodiny v některých rodinách je 5-6 dětí úplně běžně. Dalším faktorem může být absence jednoho rodiče, finanční situace. Jen málo rodin je finančně soběstačných, s tím jde ruku v ruce materiální zabezpečení rodiny. A v neposlední řadě jsou to pravidla, řád a hranice.“(ŽT3)

Většina informátorů se shodla na tom, že jeden ze zásadních faktorů, které ovlivňují výchovu dítěte v romské rodině, je kvalita jejich bydlení a jeho lokalita. Dále to může být početnost dětí v rodinách, s tím související finance a jejich nedostatek. Poměrně velká část romské populace je závislá na dávkách státní sociální podpory, nemají pracovní návyky. Dalším faktorem, který může ovlivnit jejich výchovu, může být situace, kdy se rodičem stává velmi mladý a nezkušený rodič. V některých případech se jedná o nezletilého rodiče. Dalším faktorem ve výchově romských dětí je nedůslednost jejich rodičů v přístupu ke vzdělávání. Také neúcta k autoritám. Dále to jsou časté absence dětí ve vyučování, zanedbávání školní docházky a s tím související jejich kriminalita – krádeže, zneužívání návykových látek a předčasný sexuální život, neboť mají nadbytek volného času. Z tohoto důvodu používají děti vůči svým vrstevníkům hrubé jednání, hlavně u mladších a slabších jedinců.

Dílčí výzkumná otázka č. 1 Jak hodnotí sociální pracovníci OSPOD spolupráci s romskou rodinou?

„V současné době spolupracuji s osmi rodinami, jedná se o děti svěřené do pěstounské péče.“(ŽN2)

„K dnešnímu dni spolupracuji s osmi rodinami, jedná se o rodiny, které mají dítě v péči jiné fyzické osoby (dále jen JFO). Ve všech případech se jedná o příbuzenství v linii přímé, tzv. jedná se o prarodiče, kteří pečují o své vnuky a vnučky. V těchto případech rozhoduje okresní soud příslušný k faktickému bydlišti dítěti v opatrovnickém řízení, na návrh podaný prarodiči, nebo jedním prarodičem. JFO se může stát jakákoliv fyzická osoba, která před soudem prokáže, že je vhodná pro péči o dítě. Od ledna roku

2022 mají JFO ze zákona nárok na úhradu potřeb dítěte, akorát s tím rozdílem, že se z této částky odečítá částka výživného, kterou soud určí rodičům dítěte.“

(ŽT2) Tato situace je poměrně častá, kdy se JFO stanou prarodiče. Dalo by se říci, že v tomto případě není důvod, proč by měl soud upravovat poměry nezletilého dítěte. Vždy je lepší mít tuto péči posvěcenou soudem, kde bude určeno, v jakých záležitostech mohou JFO za nezl. dítě jednat.

„Nyní spolupracuji se šesti rodinami, další rodiny jsou české, ale mají romské dítě v NRP, celkem jich mám 12.“ (ŽN1).

„Já v současné době spolupracuji se dvěma rodinami.“ (ŽT3)

Informátorka ŽT3 sdělila, že se jí na začátku tohoto března stala situace, kdy za ní na OSPOD v dopoledních hodinách přišla romská maminka se dvěma malými dětmi (cca tři a pět let) s tím, že se v současné době nedokáže o své děti dále postarat. Bydlí na ubytovně, opustil ji partner a ona nemá dostatek finančních prostředků k tomu, aby o děti mohla nadále pečovat. Nezl. děti zanechala na oddělení a odešla. Tímto jednáním zaměstnala půlku oddělení, neboť bylo potřeba pro děti urychleně sehnat zařízení, které by mělo volnou kapacitu pro oba sourozence. V případech, že se jedná o romské sourozence, není lehké pro ně sehnat pěstounskou péči na přechodnou dobu, kam by měly děti přednostně jít (PPPD si může vybrat, jaké děti si převezme do péče). Pro tuto dvojici se podařilo na rychlé předběžné opatření, o kterém rozhoduje okresní soud zajistit místo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Na základě odpovědí lze vysledovat, že informátoři spolupracují s poměrně značnou romskou populací. Informátoři z agendy NRP uvádějí, že ve všech případech se jedná o pěstounskou péči prarodičů. Informátoři z agendy terénu uvádějí, že oni spolupracují s různými rodinami, nedají se paušalizovat.

ŽT2 sděluje, že ona má také v pozici pečující osoby prarodiče, ale ti jsou v rámci svěřeni do péče jiné fyzické osoby. Dále spolupracuje s rodinami, které se nedokáží z jakýchkoliv důvodů postarat o svoje děti a děti poté končí v náhradní výchovné péči.

„V jednom případě spolupracuji s matkou, která vychovává tři chlapce, dva starší synové nemají svého biologického otce, ten tragicky zemřel. Matka má s novým partnerem, se kterým sdílí společnou domácnost tříletého syna, tento muž nepečuje o žádné z dětí, ani rodinu nijak finančně nepodporuje. Vždy matce sebere chlapcův sirotčí důchod, a buď ho propije, nebo peníze nahází do automatu. Tento muž byl

odsouzen za týrání svěřené osoby a osoby blízké, neboť týral oba starší chlapce a jejich matku, trest dostal podmíněný, nepamatují se, na kolik měsíců byl odsouzen. Muž musí spolupracovat s Probační a mediační službou (dále jen PMS) a musí uhradit finanční částku za újmy na zdraví. Má zákaz přiblížení ke starším chlapcům. Matka tento zákaz porušuje tím, že s partnerem nadále zůstává ve společné domácnosti. Chlapce nadále vystavuje psychickému tlaku z přítomnosti muže. Tato okolnost byla jedním z důvodů k tomu, aby byli oba chlapci svěřeni do ústavní péče. V současné době matka žije v azylovém domě a pečuje o nejmladšího syna. S partnerem se nadále stýká. Ze sdělení chlapců vím, že k matce jezdí nechtějí.“ (ŽT2)

Informátor ŽT3 uvádí, že spolupracuje se sociálně slabšími rodinami, které mají omezené rodičovské schopnosti a kompetence, a hlavně finanční problémy.

„Já spolupracuji se dvěma rodinami, které jsou finančně závislé na dávkách hmotné nouze, jedná se o poměrně mladé rodiny, kdy matka pečuje o děti předškolního věku a otec nepracuje. Kdykoliv se s touto rodinou setkám, vždy se zeptám otce, zda již pracuje, neboť mě pokaždé ujišťuje, že si zaměstnání hledá. Vždy si najde několik argumentů, proč práci nemůže najít.“ (TŽ3)

MK1 uvádí: že obě rodiny, se kterými spolupracuje, jsou neúplné, pouze jeden rodič s dětmi. Uvádí, že s oběma rodinami spolupracuje asi tak 7 let.

Všichni informátoři z agendy terénní shodně uvádějí, že s rodinami spolupracují pouze do jejich stabilizace. Někdy bohužel i řadu let.

„Já s těmito rodinami spolupracuji dlouhodobě, vždy záleží na důvodu evidence rodiny. Nedá se paušalizovat, jak dlouho, vždy je to podle potřeby.“ (ŽT3)

„Většinou s rodinami spolupracuji dlouhodobě, vždy do stabilizace rodinného prostředí, které je ovlivněno jejich mentalitou.“ (ŽT2)

MK1 uvádí, že spolupracuje se dvěma romskými rodinami a s oběma spolupracuje sedm let. Vždy s nimi spolupracuje podle potřeby, podle toho jaký je v rodině problém, nebo dokud je dítě vedeno jako ohrožené.

Informátoři z agendy NRP uvádějí, že situace s jejich rodinami je jiná, protože s rodinami spolupracují do dovršení plnoletosti dítěte. Přístup k rodinám je po profesionální stránce stejný jako k ostatním. Dále uvádějí, že při osobním jednání se jim osvědčuje k rodinám nepřístupovat z mocenské pozice.

„S rodinami spolupracuji vždy po dobu trvání pěstounské péče, poručnictví, JFO, po celou dobu procesu osvojení. Většinou jde o rodiny, které jsou v příbuzenském vztahu, spolupráce je s nimi trochu rozdílná. Potřebují jiný přístup než pěstounská rodina zprostředkovaná. Někdy je třeba věci vysvětlovat jednodušeji, dávat jim méně úkolů, ale častěji a více je kontrolovat. Domnívám se, že to může být dáno právě jejich specifikem příbuzenství“ (ŽN1)

„Spolupráce s rodinami v agendě NRP je spíše dlouhodobá, tedy několikaletá. Většinou až do dovršení plnoletosti dítěte. K těmto rodinám se snažím při osobním jednání nepřístupovat z mocenské pozice, komunikuji s nimi v osobní rovině.“ (ŽN3)

ŽN2 uvádí, že spolupracuje s osmi rodinami, jedná se o děti svěřené do pěstounské péče. K těmto rodinám vždy přistupuje s tolerancí jejich etnika, jejich vzdělání, způsobem jejich života, životními a morálními hodnotami.

Z odpovědí informátorů je patrné, že s rodinami spolupracují dlouhodobě. Nejdelší spolupráce je s rodinami, ve které jsou děti v pěstounské péči nebo v ústavní péči. Tato spolupráce je do dovršení jejich plnoletosti. V ostatních případech se s rodinami spolupracuje do jejich stabilizace, nebo do doby dokud nepominou důvody ohrožení dítěte. Vždy se musí situaci podrobně vyhodnotit, zda tyto důvody již pominuly a nejedná o dítě dle § 6, s.p.o. Spolupráce s rodinami je poměrně náročná, dobrovolně spolupracovat s OSPOD nechtějí, vždy se musí rodina ke spolupráci přesvědčit, je potřeba rodiny ke spolupráci namotivovat s tím, že tato spolupráce bude pro ně přínosná. Dále nám informátoři sdělili, že k rodinám přistupují individuálně, vyplácí se jim k rodinám nepřístupovat z mocenské pozice. Určitý respekt je zde namístě.

Dílčí výzkumná otázka č. 2 Do jaké míry může finanční situace ohrozit výchovu dítěte v romské rodině?

MK1 uvádí, že finanční situace v romských rodinách, je neutěšená, neplatí to však obecně pro všechny rodiny, některé jsou na tom finančně velmi dobře. Poukazuje na to, že romské rodiny žijí převážně z dávkového systému České republiky, některé si přivydělávají na brigádách nebo prací na černo. Většina rodin dávkový systém zneužívá už jen proto, že nejsou zaměstnání vůbec, nebo žijí pouze z dávek, nebo jsou zaměstnání na černo nebo brigádně. Klasickou pracovní smlouvu, ze které se odvádějí daně, nemají.

„Finanční situaci rodin znám, často žijí ze sociálních dávek. Některé rodiny pracují a jsou začleněné do společnosti, jiné jsou na sociálních dávkách. Těžko odhadnout kolik je to rodin, jistě by se to dalo zjistit z nějaké statistiky.“ (ŽT3)

„Ano znám, většinou jsou to rodiny, které žijí ze sociálních dávek, nebo pobírají různé příspěvky na péči právě na nezl. děti nebo invalidní důchod. Kolik je přesně rodin závislých na sociálních dávkách nevím, ale je jich hodně.“ (ŽT4)

ŽT3 uvádí, že romské rodiny, se kterými spolupracuje, mají pouze příjem z neoficiálních brigád. Tyto rodiny jsou závislé na sociálních dávkách. Podle jejího názoru je jich 99 %.

ŽN1 poukazuje na fakt, že její rodiny jsou v rámci pěstounské péče finančně zajištěny z dávek pěstounské péče, případně z dávek hmotné nouze. Myslí si, že na sociálních dávkách je cca 80 % rodin.

„Moje rodiny, se kterými spolupracuji, pobírají dávky pěstounské péče, často dorovnaných dávkami státní sociální podpory. Spolupracuji s osmi rodinami, z nich jsou pouze tři, které spoléhají na vlastní výdělek.“ (ŽN2)

„U pěstounských rodin, při podrobném vyhodnocení celé rodiny se na oblast financí zaměříme také, z tohoto úkonu mám informace o tom, jaká je jejich finanční situace. Převážně se jedná o pěstounské dávky. Mám pěstouny, kteří jsou již v důchodovém věku a pobírají starobní důchod. V romské komunitě bývá zvykem, že jedinci zakládají rodinu ve velmi nízkém věku oproti ostatní populaci. Prarodiče pak v případě náhradní rodinné péče ještě nejsou v důchodovém věku a mají příjem ze sociálních dávek, to je pro ně prioritou. Teď si vzpomínám na situaci, kdy chtěla rodina zneužít dávky v pěstounské péči tak, že když jejich dcera porodila, po porodu se zmínila, že se nedokáže postarat o miminko a že by ho svěřila do pěstounské péče rodičům. Rodině jsem vysvětlila, že takto to nechodí, že pokud se o dítě nepostará, může jít k rodičům rozhodnutím soudu, ale pouze do péče JFO a jí bude soudem vyměřeno výživné, nebo dítě půjde do klasické pěstounské péče, nejdříve do PPPD.“ (ŽN3)

Informátoři z agendy NRP se shodují na tom, že děti z rodin, se kterými spolupracují, jsou buď v pěstounské péči, nebo v péči JFO. Tím mají nárok na dávky v pěstounské péči, nebo u JFO jsou to dávky na úhradu potřeb dítěte a výživné od jejich biologických rodičů.

Ostatní informátoři se shodují na tom, že většina rodin je závislá na dávkách státní sociální podpory. Málo která z nich je finančně na dávkách nezávislá. V případě, že do nějakého zaměstnání docházejí, jedná se pouze o brigády, nebo se jedná o práci na černo. Minimum z nich mají klasické pracovní smlouvy, ze kterých odvádějí pojistné na zdravotním a sociálním pojištění a daně. Informátoři z ostatních agend souhlasí s tím, že finanční situace v romských rodinách je neutěšená. Poukazují na to, že romské rodiny žijí převážně z dávkového systému České republiky. Většina rodin dávkový systém zneužívá už jen proto, že nejsou zaměstnání vůbec, žijí pouze z dávek, nebo jsou zaměstnání na černo nebo brigádně. Klasickou pracovní smlouvu, ze které odvádějí daně, nemají.

Dílčí výzkumná otázka č. 3 Jaké jsou nejčastější důvody umístění dětí do jiné péče, než rodiče?

MK1 se domnívá, že nejčastější důvody pro umístění dětí do jiné péče než rodiče může být neschopnost rodičů zajistit základní životní podmínky (bydlení), dále to může být kriminalita rodičů nebo dětí, zanedbávání povinné školní docházky, zneužívání návykových látek, útěky dětí z domova. Například ztráta bydlení nemůže být důvodem pro umístění dítěte do jiné péče než rodiče. Dítě může být dočasně umístěno do ZDVOP až do doby než si rodiče upraví svoje poměry, viz sociální služby – azylové bydlení, ubytovny komerční nebo městské. V případech, kdy je dítě svěřeno do jiné péče než rodiče, se děti mnohdy vrací do rodin až v době plnoletosti.

„Já se domnívám, že to může být špatná péče o děti, nezajišťování zdravotní péče, prohlídek u lékaře, neposílání dětí do školy, závadové prostředí-drogy rodičů, týrání a zneužívání dětí. V případě, pokud rodina nemá kam jít a není možné dítě umístit v širší rodině, není místo v azylovém domě, je potřeba dítěti zajistit vhodné prostředí.“ (ŽT3)

„Podle mého názoru to může být nedocházka do školy, problémy se zajištěním bezpečného prostředí pro děti, problémové chování povahou trestné činnosti-krádeže, dealování drog apod. Důvodem pro umístění dítěte mimo svoji rodinu nemůže být na základě nevhodných bytových podmínek, vždy jde o kumulaci s jinými problémy.“ (ŽT1)

ŽT4 uvádí, že ztráta bydlení nemůže být důvodem pro umístění dítěte do náhradního prostředí, většinou se jedná o přidružené problémy. Ztrátu bydlení lze včas vyřešit.

V případě, kdy by se jednalo o závažné zanedbání péče, špatné a nevyhovující podmínky, které se dlouhodobě neřeší.

Informátorka ŽT2 se domnívá, že nejčastějšími důvody, pro které může být dítě z rodiny odebráno, může být jeho týrání, nezajištění základních potřeb, nedocházka do školy nebo trestná činnost dítěte. V případě, že rodiče dlouhodobě nemohou zajistit náhradu bydlení či bydlení v rámci širší rodiny, pak může být dítě odebráno. Rodiče dle jejího názoru často selhávají v zajištění stabilního prostředí nebo v častých absencích ve škole.

„Dle mého názoru jsou nejčastější důvody pro odebrání dítěte zanedbání jeho péče. Dalším faktorem je nedocházka do školy, která je zapříčiněná laxním přístupem rodičů, jejich podpora v záškoláctví. S tím souvisí nerespektování rodičů.“ (ŽN1)

ŽN1 dále uvedla, že ze zákona nejsou bytové podmínky důvodem k odebrání dítěte, jsou možnosti azylového bydlení, někdy rodiče v těchto případech zanechají děti u svých rodičů. Dále nám sdělila, že v jednom případě se odebrané dítě vrátilo do své původní rodiny, byla to zásluha pěstounky než biologického rodiče. V tomto případě nešlo o zprostředkovanou pěstounskou péči. Rodiče se nastěhovali do rodiny pěstounky, rodina byla tedy zapojena do péče a důvody pro pěstounskou péči pominuly.

„Podle mých zkušeností jde o rodiče, kteří jsou závislí na návykových látkách, a jejich stav nedovoluje, aby se dokázali řádně postarat o děti. Také jde o rodiče, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody, stávají se i případy, kdy se rodič vzdá dítěte, nebo se jedná o rodiče, který nemá vhodné podmínky, mám na mysli stále zázemí. Dále to může být rozhodnutí dítěte- útěky z domova, odmítání rodiče nebo jeho partnera, příliš vysoké nároky rodičů či příliš přísná výchova. Například útekem z domova dává dítě vždy najevo určitou nespokojenost.“ (ŽN2)

ŽN2 ještě uvedla, že v jednom případě, kdy pěstounka (babička) zemřela, se za určitých podmínek obnovila péče biologické matky a dítě se tak vrátilo do své původní rodiny.

„Rodiče nejsou schopni zabezpečit základní potřeby dítěte, nemají dostatečné rodičovské kompetence, dále je to zavidlost rodičů, psychické potíže rodičů (některé psychiatrické diagnózy), nezralost rodičů, nezájem o děti, přenechání péče o děti prarodičům. Velmi časté je neplnění povinné školní docházky, potíže se záškoláctvím, páchaní trestné činnosti, závislosti na psychotropních a omamných látkách, agresivní chování vůči okolí. Tyto děti poté mohou skončit ve středisku výchovné péče nebo ve výchovném zařízení.“ (ŽN3)

Informátoři se shodují na tom, že ztráta bydlení nemůže být důvodem pro umístění dítěte do náhradního prostředí. Primárně by být neměla, ale v praxi se stává, že pokud rodiče nemají vhodné bytové podmínky pro péči o dítě, jsou děti přechodně umístěny do náhradního prostředí ZDVOP do doby, než si rodiče upraví svoje poměry, viz sociální služby – azylové bydlení, ubytovny komerční nebo městské. Nejčastější důvody pro umístění dětí do jiné péče než rodiče může být například kriminalita rodičů nebo dětí, zanedbávání povinné školní docházky, zneužívání návykových látek, útěky dětí z domova. V případech, kdy je dítě svěřeno do jiné péče než rodiče, se děti do těchto rodin vrací mnohdy až ve své plnoletosti. Dalšími důvody pro umístění dítěte mimo rodinu mohou být nedostatečné rodičovské kompetence, neschopnost dítěti zajistit a zabezpečit základní potřeby, může to být zavislost rodičů na omamných a psychotropních látkách, psychické potíže rodičů (některé psychiatrické diagnózy), nezralost rodičů, nezáměr o děti, přenechání péče o děti prarodičům, apod. Velmi časté je neplnění povinné školní docházky, potíže se záškoláctvím, páchaní trestné činnosti, agresivní chování dítěte vůči okolí. Tyto děti poté mohou skončit ve středisku výchovné péče nebo ve výchovném zařízení.

Dílčí výzkumná otázka č. 4 Jakou formu pomoci mohou využít romské rodiny?

MK1 uvádí, že jednou ze základních forem pomoci, může být pro ohrožené rodiny spolupráce s OSPOD, který rodinám může zprostředkovat a koordinovat služby, které působící v dané oblasti. V případě dlouhodobé spolupráce OSPOD rodinám vyhledá vhodnou sociálně aktivizační službu (dále jen „SAS“). Dále rodiče motivuje k řešení své situace, v případě potřeby doporučí vhodné poradenství. V situaci, kdy je v rodině dítě ohrožené, dle § 6, s.p.o., je spolupráce se SAS ze strany OSPOD podmínkou. SAS těmto rodinám nabízí materiální pomoc, sociální šatník, potravinovou banku, doprovázení na úřady nebo krizovou intervenci, kterou nabízí Pestalozziho centrum. Dobrou spolupráci má se Šancí pro Tebe, s Amaltheou, s Oblastní Charitou Nové Hrady a s Pestalozziho centrem. Dále uvádí, že je někdy velice složité spolupráci se SAS navázat, rodiny o tuto spolupráci nemají zájem, nechtějí, aby k nim do domácnosti docházel někdo cizí. Tato spolupráce bývá často dlouhodobá. V lokalitách, ve kterých se nachází větší část romské populace, by měl být romský koordinátor. Informátor zná

v celém jeho ORP pouze dva romské koordinátory, kteří s romskou populací spolupracují.

ŽT1 sděluje, že do rodin jezdí podle potřeby, většina práce by měla být na nestátních neziskových organizacích SAS, ale není tomu tak. Těchto organizací je málo a nemají tak velkou kapacitu, aby mohli spolupracovat s OSPOD u všech vhodných rodin. Od těchto organizací rodiny očekávají zabezpečení potravin, ošacení, sanace je zde neúspěšná. Nejvíce spolupracuje s organizací Amalthea, případně Oblastní Charita Nové hrady. Informátor uvádí, že podle jeho názoru OSPOD podporu neposkytuje, ale hledá řešení, kdo by mohl pomoci, deleguje rodinu na pomoc SAS, na pomoc odborníků, jakou jsou například pedagogicko-psychologické poradny, psychologové nebo psychiatři.

„Já do ohrožených rodin docházím kdykoliv je prostor, když je situace vyhrocená i několikrát týdně 2 x. Když se situace v rodině zklidní, tak ob měsíc. Pokud spolupracuji s nějakou SAS, vždy si vyberu v dosahu bydliště rodin. Pravda je, že bych uvítala, kdyby existovalo více romských koordinátorů. Město je zřizuje při naplnění podmínek romské populace. Pokud není, mají možnost spolupracovat s oddělením prevence „pro dospělé. Mám zkušenost, že rodiny po SAS chtějí sehnání vlastního bydlení, vyřešení své finanční situace, ale je to individuální, nelze vztahovat všeobecně.“ (ŽT3)

„V současné době mám velmi náročné rodiny, za kterými jezdím 1 x za 3 týdny. Nyní velice často spolupracuji se školou v podpoře zajištění potřeb dítěte a zapojení se do mimoškolních aktivit. V neposlední řadě je to zajištění spolupráce se SAS. Bohužel jsem v nedávné minulosti musela umístit dva sourozence do ústavní výchovy, neboť je matka soustavně ohrožovala tím, že setrvala ve společné domácnosti s mužem, který byl odsouzen za týrání svěřené osoby těchto sourozenců. V mé lokalitě je romský koordinátor, některé mnou vedené rodiny s ním spolupracují.“ (ŽT2)

ŽT4 uvádí, že do rodin, které vede podle § 6, s.p.o., kdy se jedná o soudní dohled, dochází podle potřeby, ze zákona by měla po 3 měsících, ale chodí častěji. Dle jejího názoru je úkolem OSPOD zkontaktovat tyto rodiny se SAS a v případě potřeby jim najít vodnou organizaci. Stále častěji spolupracuje se základními školami, neboť řeší časté absence ve škole. V tomto případě samozřejmě škola osloví odbor školství, ale zároveň osloví OSPOD, aby něco konal.

Informátoři ze sekce NRP uvádějí, že do rodin docházejí podle zákona, kdy je maximální lhůta pro návštěvu v rodině 6 měsíců. S ohledem na potřeby dětí je s některými rodinami nastavena spolupráce užší a návštěvy intenzivnější.

„Do pěstounských rodin docházím 1 x za 6 měsíců, samozřejmě podle potřeby i častěji, doprovázející organizace dochází do rodin 1 x za 2 měsíce. Pěstounské rodiny s romskými koordinátory nespolupracují, nevyužívají je. Ze zákona mají povinnost spolupracovat s doprovázející organizací. Tyto organizace si rodiny volí podle dojezdnosti do svého sídla a jejich působnosti. Rodinám pomáhají s řešením výchovných problémů dětí, samozřejmě záleží na tom, zda jde o zprostředkovanou či příbuzenskou pěstounskou péči (prarodiče jsou většinou hodně ochranní). Dále spolupracují na kontaktech s biologickými rodiči. OSPOD těmto rodinám nabízí veškeré záležitosti ve směru k soudu, a také nastavováním kontaktů s rodiči.“(ŽN1)

„Každá rodina vyžaduje odlišnou aktivitu, stane se, že se do rodiny dostanu jednou za měsíc, nejméně jednou za 6 měsíců. Romských koordinátorů je málo, mnou vedené rodiny s nimi nespolupracují. Spolupracují s doprovázejícími organizacemi a se SAS, od kterých očekávají zajištění bydlení, dávek státní sociální podpory, zajištění nadací, potravinové pomoci, poradenství, apod. OSPOD těmto rodinám nabízí sociální a právní poradenství, doporučení využití služeb-pomoc se zajištěním a vyslovením zakázky, doporučení využití nebo zajištění odborné pomoci-terapie, pedagogicko-psychologické poradny, adiktologické pomoci, apod.“(ŽN2)

„Ze zákona je maximální lhůta pro návštěvu v rodině 6 měsíců. Jsou rodiny, kde je s ohledem na potřeby dětí nastavena velmi úzká spolupráce a intenzita návštěv je častější. V průměru dojíždím jednou za 3 měsíce. V rámci NRP neziskové organizace nabízejí službu doprovázení, některé rodiny potřebují i SAS. Od této organizace očekávají podporu finančního zajištění nebo zajištění vhodného bydlení. V NRP jsou služby zaměřeny na specifika péče o děti s vývojovým traumatem. To bývá pro romské pečující osoby obtížné pochopit. Předpokládají, že když mají osobní zkušenost s výchovou, nemusí být v této oblasti dále vzdělávání a podporování. Ohledně romského koordinátora mám zkušenost, že v minulosti měl náš městský úřad tuto funkci zřízenou, ale příliš se tato funkce neosvědčila. Romské sociální pracovníky nabízejí převážně neziskové organizace. OSPOD rodinám nabízí podporu při komunikaci s dalšími subjekty v rodinném systému. Poradenství, zajištění vhodných služeb.“(ŽN3)

Informátoři se shodují na tom, že jednou ze základních forem pomoci pro ohrožené rodiny může být spolupráce s OSPOD, která rodinám může zprostředkovat a zkoordinovat služby, které působí v jejich lokalitě. V případě dlouhodobé spolupráce OSPOD rodinám vyhledá vhodnou SAS, která těmto rodinám nabízí materiální pomoc, sociální šatník, potravinovou banku, doprovázení na úřady nebo krizovou intervenci, kterou nabízí Pestalozziho centrum. Dobrou spolupráci má OSPOD se Šancí pro Tebe, s Amaltheou, s Oblastní Charitou Nové Hradky a s Pestalozziho centrem. Dále OSPOD rodiče motivuje k řešení jejich složité rodinné situace, v případě potřeby může rodině doporučit vhodné poradenství. V situaci, kdy je v rodině dítě ohrožené podle § 6, s.p.o., je spolupráce se SAS ze strany OSPOD podmínkou. V lokalitách, ve kterých se nachází větší počet romské populace, by podle informátorů měl pracovat romský koordinátor. V celém ORP jsou pouze dva. V minulosti byl romský koordinátor zřízen městským úřadem, ale tato spolupráce se neosvědčila. Dále se informátoři shodují na tom, že OSPOD rodinám podporu neposkytuje, ale hledá s nimi řešení, například ve formě pomoci jiných organizací. Dále deleguje rodinu na pomoc SAS a na další odborníky, kteří jsou z řad pedagogicko-psychologických poraden, z řad psychologů nebo psychiatrů, apod.

8 Shrnutí empirické části

Výchova dítěte v romské rodině z pohledu sociálního pracovníka OSPOD.

Výzkumné šetření se zabývalo výchovou dětí v romské rodině z pohledu sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Názory na výchovu se mohou lišit tím, že je prezentují lidé s různými životními zkušenostmi. Proto je vždy nutné nesoudit hned, aniž bychom se dozvěděli o daném problému více. Cílem výzkumného šetření je zjistit názor sociálních pracovníků OSPOD na výchovu dítěte v romských rodinách. Najít příčiny selhání výchovy, jejichž důsledkem může být odebrání dítěte do náhradního výchovného prostředí. Informace, které se v rámci výzkumného šetření dozvíme, by mohly být přínosné v programu prevence a mohly by předcházet umíst'ování dětí mimo jejich biologickou rodinu.

Pro výzkumné šetření byla zvolena jedna hlavní výzkumná otázka: **Jaká jsou specifika ve výchově dítěte v romské rodině?** Tato otázka se dotazuje toho, jaké problémy mohou mít rodiče při uplatnění své výchovy. Zamyslíme se nad tím, jaké faktory mohou výchovu dítěte ovlivnit. Pro výchovu dítěte je velmi důležité také to, aby mělo možnost se seznámit se svoji národní identitou, neboť jedna ze základních psychických potřeb je potřeba identity a věřit v sám sebe. Na základě získaných dat můžeme na hlavní výzkumnou otázku odpovědět následovně.

Většina informátorů se shodla na tom, že jeden ze zásadních faktorů, které ovlivňují výchovu dítěte v romské rodině, je kvalita jeho bydlení a lokalita ve které žije. Dále je to početnost dětí v rodinách, s tím související rodinné finance a jejich nedostatek. Poměrně velká část romské populace je závislá na dávkách státní sociální podpory, jsou nezaměstnaní, nemají pracovní návyky. Dalším faktorem, který ovlivňuje výchovu dítěte, je situace, kdy se rodičem stává velmi mladý a nezkušený rodič. V některých případech se jedná o nezletilého rodiče. V těchto případech je dítě svěřeno do péče jiné fyzické osoby nebo do pěstounské péče prarodičů. Dalším faktorem ve výchově romských dětí je nedůslednost jejich rodičů v přístupu ke vzdělávání. Jsou to časté absence dětí ve vyučování, zanedbávání školní docházky, agresivní chování vůči svým spolužákům nebo neúcta k autoritám (učitelům, rodičům). S tím souvisí dětská kriminalita, jsou to časté krádeže, užívání návykových látek a alkoholu nebo jejich předčasný sexuální život.

Pro doplnění výzkumného záměru byla hlavní výzkumná otázka rozčleněna do 4 dílčích výzkumných otázek. **Jak hodnotí sociální pracovníci OSPOD spolupráci s romskou rodinou?** Z odpovědí na tuto otázku jsme získaly následující informace. Informátoři s rodinami spolupracují dlouhodobě. Nejdelší spolupráce je s rodinami, ve které jsou děti v pěstounské péči nebo v ústavní péči. Tato spolupráce je do dovršení jejich plnoletosti. V ostatních případech se s rodinami spolupracuje do jejich stabilizace, nebo do doby dokud nepominou důvody ohrožení dítěte. Tato situace se musí vždy podrobně vyhodnotit, zda již pominuly důvody ohrožení dítěte a kdy se již nejedná o dítě podle § 6, s.p.o. Spolupráce s rodinami je poměrně náročná. Rodiny s pracovníky OSPOD dobrovolně spolupracovat nechtějí, je potřeba rodiny ke spolupráci přesvědčit a ukázat jim, jak přínosná by spolupráce pro ně mohla být. Dále jsme se dozvěděli, že pracovníci OSPOD ke všem svým rodinám přistupují individuálně. Vyplácí se jim k rodinám nepřístupovat z mocenské pozice. Určitý respekt, je zde namístě.

Do jaké míry může finanční situace ohrozit výchovu dítěte v romské rodině?

Na základě získaných informací z této dílčí otázky víme, že je většina rodin závislá na dávkách státní sociální podpory. Tuto informaci potvrdili všichni informátoři. Málo které z nich jsou finančně na dávkách nezávislé. V případě, že do nějakého zaměstnání docházejí, jedná se pouze o brigády, nebo se jedná o práci na černo. Minimum z nich mají klasické pracovní smlouvy, ze kterých odvádějí pojistné na zdravotním a sociálním pojištění a daně.

Jaké jsou nejčastější důvody pro umístění dětí do jiné péče, než rodiče? Tato otázka nám zodpověděla velice důležitá fakta o důvodech, které mohou vést k odebrání dítěte ze své biologické rodiny. Všichni informátoři uvedli, že ztráta bydlení nemůže být důvodem pro umístění dítěte do náhradního prostředí. Primárně by být neměla, ale v praxi se stává, že pokud rodiče nemají vhodné bytové podmínky pro péči o dítě, jsou děti přechodně umístěny do náhradního prostředí ZDVOP, až do doby, než si rodiče upraví svoje poměry. Rodiče mohou navázat na sociální služby, se kterými mohou hledat bydlení v azylových domech, ubytovnách nebo v komerčních a městských bytech. Nejčastější důvody pro umístění dětí do jiné péče než rodiče může být například kriminalita rodičů nebo dětí, zanedbávání povinné školní docházky, zneužívání návykových látek nebo útěků dětí z domova. V případech, kdy je dítě svěřeno do jiné péče než rodiče, se děti do těchto rodin vrací mnohdy až ve své

plnoletosti. Dalšími důvody pro umístění dítěte mimo rodinu mohou být nedostatečné rodičovské kompetence, neschopnost dítěti zajistit a zabezpečit základní potřeby. Dalšími důvody může být zavislost rodičů na omamných a psychotropních látkách, nepřiměřené užívání alkoholu, psychické potíže rodičů (některé psychiatrické diagnózy), nezralost rodičů, nezájem o děti nebo přenechání péče o děti prarodičům. K nejčastějším projevům patří záškoláctví, páchání trestné činnosti, agresivní chování dítěte vůči okolí. Tyto děti končí ve středisku výchovné péče nebo ve výchovném zařízení.

Jakou formu pomoci mohou využít romské rodiny? Poslední dílčí otázka poukazuje na formu pomoci, kterou mohou romští rodiče využít v případě ohrožení jejich rodiny. Jednou ze zásadních forem pomoci pro ohrožené rodiny může být spolupráce s OSPOD. Ta může rodinám zprostředkovat a pomoci zkoordinovat služby, které působí v jejich bydlišti. V případě dlouhodobé spolupráce OSPOD rodinám vyhledá vhodnou SAS, která rodinám nabízí materiální pomoc, sociální šatník, potravinovou banku nebo doprovázení na úřady. Dále poskytují krizovou intervenci, kterou nabízí Pestalozziho centrum. Dobrou spoluprací mají pracovníci OSPOD se Šancí pro Tebe, která poskytuje sociální a podpůrné služby lidem ohroženým nepříznivou sociální situací. Spolupracují také s Amaltheou, s Oblastní Charitou Nové Hrady a s Pestalozziho centrem. OSPOD rodiče motivuje k řešení své složité rodinné situace. V případě potřeby může rodině doporučit vhodné poradenství. V situaci, kdy je v rodině dítě ohrožené podle § 6, s.p.o., je spolupráce se SAS ze strany OSPOD podmínkou. V lokalitách, ve kterých se nachází větší počet romské populace, by podle informátorů měl pracovat romský koordinátor. V celém ORP jsou pouze dva. V minulosti byl romský koordinátor zřízen městským úřadem, ale tato spolupráce se neosvědčila. Dále se informátoři shodují na tom, že OSPOD rodinám podporu neposkytuje, ale hledá s nimi řešení, například ve formě pomoci jiných organizací. Dále deleguje rodinu na pomoc SAS a na další odborníky, kteří jsou z řad pedagogicko-psychologických poraden, z řad psychologů nebo psychiatrů.

Z informací, které jsme se během výzkumného šetření dozvěděli, je patrné, že cíl výzkumného šetření byl naplněn. Zjistili jsme, jaká jsou specifika ve výchově dítěte v romské rodině. Dále jsme se dozvěděli, jaké okolnosti mohou vést k odebrání dítěte z jeho biologické rodiny do náhradního výchovného prostředí. Z dalších informací

víme, že v situaci, kdy je rodina ohrožena, se může obrátit na pracovníky OSPOD. Tato spolupráce může vést k prevenci a k odstraňování zjevných příčin jejich ohrožení. Pracovníci OSPOD rodinám zajišťují spolehlivou síť podpůrných a poradenských služeb, například ve formě SAS a dalších odborníků, z důvodu předcházení odebírání dětí z jejich přirozeného prostředí.

Závěr

Diplomová práce se věnovala problematice výchovy dítěte v romské rodině. Výchova dítěte je jedna z nejsložitějších činností, se kterou se rodiče ve svém životě setkávají. Jedná se o soubor všestranných činností, které člověka připraví na jeho samostatný, společenský a osobní život. O to složitější a náročnější je výchova dítěte v romské rodině, neboť se jedná o odlišnou etnickou skupinu, která se vymezuje svým společným sídelním prostorem, svébytným jazykem a vlastními kulturními normami. Problematice výchovy byla s ohledem na téma diplomové práce věnována mimořádná pozornost. Následně byla pozornost věnována náhradní výchovné péči. Ta je vždy poslední volbou, neboť se při výchově dítěte dává přednost biologické rodině nebo širší rodině. V případech, kdy to z jakéhokoliv důvodu není možné, se dítěti zajistí náhradní výchovná péče. Cílem teoretické části této diplomové práce bylo podat kompletní přehled o možnostech výchovy dítěte v romské rodině a o možnostech náhradní výchovné péče v případech, kdy se z jakýchkoliv důvodů nemohou o dítě postarat sami rodiče. Teoretická část práce obsahuje podstatné informace, které se v empirické části konfrontují s reálnou zkušeností sociálních pracovníků OSPOD. Empirická část je stěžejní částí této diplomové práce.

Cílem empirické části diplomové práce bylo zjistit názor sociálních pracovníků OSPOD na výchovu dítěte v romské rodině. Dále zjistit jaká jsou specifika při výchově dítěte v romské rodině. Najít příčiny selhání výchovy, jejichž důsledkem může být odebrání dítěte z jeho biologické rodiny do náhradního výchovného prostředí. Obecně je náš systém ochrany dětí stále více zaměřen na řešení následků než na včasné odhalování a odstraňování příčin problémů. Informace, které se v rámci výzkumného šetření dozvíme, by mohly být přínosné v programu prevence a mohly by předcházet umístění dětí mimo jejich biologickou rodinu. Pro sběr dat v této části práce byla využita forma kvalitativního rozhovoru, pro interpretaci dat byla zvolena prostá analýza dat. Rozhovory byly vedeny s mými kolegyněmi a s jedním kolegou, kteří ochotně odpovídali na položené otázky. V průběhu vedení rozhovoru byly zjištěny informace, které se zakládají na jejich dlouholetých pracovních zkušenostech. Ze získaných informací je patrné, že jeden ze zásadních faktorů, které ovlivňují výchovu dítěte, je kvalita jeho bydlení a lokalita, ve které dítě vyrůstá. Některé romské rodiny žijí ve vyloučených lokalitách, ve kterých se rodiny výchově svých dětí příliš nevěnují. S tímto faktorem souvisí početnost romských rodin a na tom závisící nedostatek

financí. Poměrně velká část romské populace je odkázána na dávky státní sociální podpory. Dávkový systém zneužívají, neboť žijí pouze z těchto dávek, nejsou zaměstnaní, nepracují, nebo pracují pouze na černo či brigádně. Klasickou pracovní smlouvu, ze které odvádějí daně, sociální a zdravotní pojištění, nemají. Dalším důležitým faktorem, který ovlivňuje výchovu dítěte, je okolnost, kdy se rodičem stává velmi mladý a nezkušený rodič. Dalším podstatným faktorem ve výchově romských dětí je vzdělávání. Ze získaných dat víme, že vzdělání není pro romské rodiče prioritou. Oni sami mají vzdělání pouze základní nebo nedokončené základní. Romští rodiče jsou v přístupu ke vzdělávání velmi nedůslední. V současné době přibývá situací, kdy pracovníci OSPOD jednají se základními školami o časté absenci dětí. Ačkoliv rodiče dobře vědí, že školní docházka je povinná, děti často bezdůvodně omlouvají. Dětem vznikají časté absence nebo početné omluvené hodiny. S tím může souviset i dětská kriminalita, krádeže, zneužívání návykových látek nebo předčasný sexuální život. Vůči svým vrstevníkům děti používají velice hrubé jednání, hlavně u mladších a slabších jedinců. Toto jednání si natáčí na sociální síť, a poté je dále distribuují.

Z odpovědí informátorů je patrné, že s rodinami spolupracují dlouhodobě. Nejdelší spolupráce je s rodinami, ve kterých jsou děti svěřeny do pěstounské péče nebo do ústavní péče. Tato spolupráce je do dovršení jejich plnoletosti. V ostatních případech se s rodinami spolupracuje do jejich stabilizace, nebo do doby dokud nepominou důvody ohrožení dítěte. V těchto případech se situace musí vždy podrobně vyhodnotit, aby se zjistilo, zda důvody, pro které bylo dítě vedeno podle § 6, s.p.o. již pominuly, nebo stále trvají. Spolupráce s rodinami je pro pracovníky OSPOD poměrně náročná, protože rodiny s nimi dobrovolně spolupracovat nechtějí. Rodina se musí ke spolupráci přesvědčit, musí se ke spolupráci získat. Ze získaných informací víme, že pracovníci OSPOD ke všem rodinám přistupují individuálně. Vyplácí se jim, když k rodinám nepřistupují z mocenské pozice, ale s určitým respektem.

U pěstounských rodin je situace odlišná. Rodiny sice žijí z dávek státní sociální podpory, ale najdou se mezi nimi rodiny, které na dávkách finančně závislé nejsou. Se sociálními pracovníky OSPOD tyto rodiny spolupracují dobrovolně. Ze zákona s.p.o. musí spolupracovat i s doprovázejícími organizacemi, které je všestranně podporují v jejich správném fungování. Všichni informátoři se shodli na tom, že ztráta bydlení není důvodem pro umístění dětí do náhradní výchovné péče, jsou to jiné

okolnosti, pro které mohou být děti umístěny mimo svojí biologickou rodinu. V praxi se ovšem stává, že pokud rodiče nemají vhodné bytové podmínky, jsou děti přechodně umístěny do náhradního prostředí, například ZDVOP. V tomto zařízení jsou do doby, než si rodiče upraví svoje poměry. Z informací, které jsme se v průběhu výzkumného šetření dozvěděli, jsou nejčastějšími důvody pro umístění dětí do jiné péče než rodiče, například kriminalita rodičů nebo dětí, zneužívání návykových látek (závislost rodičů), některé psychiatrické diagnózy, útěky dětí z domova, nezralost rodičů, nezáměr o výchovu dítěte nebo přenechání dítěte prarodičům. Další možnou příčinou, pro kterou může být dítě umístěno mimo rodinu, jsou nedostatečné rodičovské kompetence. Dále je to neplnění povinné školní docházky, a s tím spojené potíže se záškoláctvím. Případně dětská kriminalita a agresivní chování dítěte vůči okolí. Tyto děti končí z pravidla ve středisku výchovné péče nebo ve výchovném zařízení.

V těchto případech mohou rodiny navázat spolupráci s pracovníky OSPOD. Rodinám najdou spolehlivou síť podpůrných a poradenských služeb. V lokalitách, ve kterých se nachází větší počet romské populace, by podle názorů informátorů měl pracovat romský koordinátor. V celém ORP jsou pouze dva. V minulosti byl romský koordinátor zřízen městským úřadem, ale tato spolupráce se neosvědčila. Informátoři shodně uvedli, že pro rodiny hledají řešení, které by mohlo vést k jejich dlouhodobé stabilizaci. Pracovníci OSPOD rodiny delegují na pomoc SAS a na pomoc dalších odborníků jako jsou například pedagogicko-psychologické poradny, psychologové, rodinné poradny, mediátoři, případně psychiatři a jiná odborná pomoc.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že sociální pracovníci mají při spolupráci s romskými rodinami velice podobné zkušenosti. Spolupráce s nimi je podle jejich názoru velice obtížná. Rozdílné zkušenosti mají pouze pracovnice náhradní rodinné péče, neboť jejich pěstounské rodiny s nimi spolupracují ochotně. Faktem je, že ze zákona s.p.o. spolupracovat s OSPOD musí. Pro ohrožené rodiny je spolupráce s OSPOD vždy dobrou volbou. Ohrožené rodiny mohou získat sociálně-právní poradenství, mohou být navázány na sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi nebo mají možnost navázat bezplatnou spolupráci s poradnami pro rodinu a i s jinými odborníky. Tato spolupráce může vést k prevenci a k odstraňování příčin jejich ohrožení. Cíl výzkumného šetření byl naplněn, neboť z předešlých informací známe odpovědi na možné příčiny ohrožení rodin. Tyto příčiny mohou vést k odebrání dítěte z jeho biologické rodiny.

Psaní této práce bylo pro mne nesmírně obohacující už jenom pro to, že informátoři jsou z řad mých kolegyně a kolegů. Můj pohled na výchovu dítěte v romské rodině se nezměnil. Vychází ze stejných zkušeností, které mají všichni oslovení informátoři. Při vedení rozhovorů jsem se setkala s velkou otevřeností všech informátorů. Podělili se se mnou o své vlastní zkušenosti. Jejich odpovědi si velice vážím, neboť mají k tomuto tématu velkou výpovědní hodnotu. Všem informátorům ze srdce děkuji za jejich ochotu se podílet na této diplomové práci.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: Sociální práce s disfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.

BITTNEROVÁ, Ed. Dana. *Etnické komunity: ROMOVÉ*. Praha: Fakulta humanitních studií v Praze, 2013. ISBN 978-80-87398-45-6.

FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestupy Romů v České společnosti*. Masarykova univerzita: Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1.

GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

GUGGENBÜHL-CRAIG, Adolf. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-302-4.

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do 1914: Disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Třetí. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *Romové: v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

HOUDEK, Lukáš, Vladimíra NEUŽILOVÁ, Radka PATOČKOVÁ a Marie PAVLOVSKÁ. *Rozummění: Literatura Romů ve výuce (nejen) romských žáků*. Druhé. Praha: KHER, 2014. ISBN 978-80-87780-07-7.

JEDLIČKA, Richard. *Psychický vývoj dítěte a výchova: Jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0096-5.

Kolektiv autorů. *Dobry pěstoun: Náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6.

KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1.

MACELA, Miroslav. *Dobry pěstoun: Náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní: Rádci pro rodiče a vychovatele*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK A KOL., Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. Praha: Portál, 1999, 184 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

MERTIN, Václav. *Výchovné maličkosti: Průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-857-9.

NAVRÁTIL, Petr a Libor MUSIL. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. Fakulta sociálních studií, Brno: SBORNÍK PRACÍ FAKULTY SOCIÁLNÍCH STUDIÍ BRNĚNSKÉ UNIVERZITY, 2000.

NAVRÁTIL A KOL., Pavel. *Romové v České společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. Praha: Portál, 2003, 224 s. ISBN 80-7178-741-8.

NOŽÍŘOVÁ, Jana. *Náhradní rodinná péče: Vymezení základních pojmů, Vývoj náhradní rodinné péče v ČR, Zprostředkování náhradní rodinné péče, Omyly a mýty, Multidisciplinární pohled*. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-8613191-7.

ŘÍČAN, Pavel. S Romy žít budeme - jde o to jak: Dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti. Pardubice: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8.

ŠULEŘ, Petr a kol. *Romové-O Roma: Tradice a současnost*. Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum: muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-7028-141-3.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára Šedová a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. 1. Praha: Portál, 2007, 249 s. ISBN 978-80-7367-097-9.

TRÉLAUN, Béatrice. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6.

VANČÁKOVÁ, Martina. Romské dítě v náhradní rodině. *Rozum a cit*. Praha: Občanské sdružení rozum a cit, 2008, 2021-2022(1).

VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče o. s., 2011. ISBN 978-80-87455-05-0.

Internetové zdroje

Český statistický úřad. *Český statistický úřad* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2022, 2022 [cit. 2022-11-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_lide

Formy náhradní rodinné péče. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2021, 2021 [cit. 2022-10-18]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

HLÁSKOVÁ, Alžběta. Pěstounská péče na přechodnou dobu: aby děti vyrůstaly v rodinách. *Pěstounská péče na přechodnou dobu: aby děti vyrůstaly v rodinách* [online]. Praha: Dobrá rodina, 2011, 2011 [cit. 2022-10-23]. Dostupné z: <https://www.rpp.cz/inpage/co-je-pppd/>

[Http://www.sance.chrudim.cz/](http://www.sance.chrudim.cz/): Šance pro Tebe. *Šance pro Tebe* [online]. Chrudim: Šance pro Tebe, 2017, 2017 [cit. 2022-08-28]. Dostupné z: <http://www.sance.chrudim.cz/>

KERLINGER, Fred N. Draft report of the APA Committee on Ethical Standards in Psychological Research: A critical reaction.. *American Psychologist*. 1972, roč. 27, čís. 9, s. 894–896. Dostupné online [cit. 2020-11-14]. ISSN 0003-066X.

Právní prostor: Novela institutu předběžného opatření ve věcech nezletilých dětí. *Právní prostor: Novela institutu předběžného opatření ve věcech nezletilých dětí* [online]. Praha: Právní prostor, 2022, 2022 [cit. 2022-10-24]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/ht-novela-institutu-predbezneho-opatreni-ve-vecech-nezletilych-deti>

Státní zdravotní ústav. Rodina kdysi a dnes. *Národní zdravotnický informační portál* [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2023 [cit. 05. 03. 2023]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz>. ISSN 2695-0340. [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2023 [cit. 2023-03-05]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz>.

Šance dětem: Attachment: o důležitosti citového pouta v životě, o jeho poruchách a léčení. ČERNÁ, Ria. *Šance dětem: Attachment: o důležitosti citového pouta v životě, o jeho poruchách a léčení* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2022, 2021-2022 [cit. 2022-09-11]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-leceni>

Šance dětem: O nevhodných přístupech v rodičovské výchově, psychickém násilí a jeho vlivu na vývoj dítěte. *Šance dětem: O nevhodných přístupech v rodičovské výchově, psychickém násilí a jeho vlivu na vývoj dítěte* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2021, 2021 [cit. 2022-10-19]. Dostupné z:

<https://sancedetem.cz/o-nevhodnych-pristupech-v-rodicovske-vychove-psychickem-nasili-jeho-vlivu-na-vyvoj-ditete>

VANČÁKOVÁ, Martina. *Romské dítě v náhradní rodině* [online]. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008 [cit. 2022-10-16].

Zpravodajský server Romea.cz. Vše o Romech na jednom místě: Romové na celém světě oslavují svůj Mezinárodní den. Připomínají si počátky romského hnutí. *Zpravodajský server Romea.cz. Vše o Romech na jednom místě* [online]. Praha: ROMEA, 2020, 07. dubna 2020 [cit. 2022-10-15]. Dostupné z: <https://romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romove-na-celem-svete-oslavuji-svuj-mezinarodni-den-pripominaji-si-pocatky-romskeho-hnuti>

Právní předpisy

ÚZ: *Nový občanský zákoník*. In: Ostrava-Hrabůvka: Sagit, 2012, ročník 2014, číslo 900.

Seznam příloh

Příloha A Pořadí položených otázek	82
Příloha B Přepis rozhovoru s informátorem ŽN3	84
Příloha C Přepis rozhovoru s informátorem MK1	88

Přílohy

Příloha A

Pořadí položených otázek

HVO Jaká jsou specifika ve výchově dítěte v romské rodině?

1. Jaký typ výchovy romští rodiče uplatňují?
2. Co si myslíte o výchově v romských rodinách?
3. Jaké faktory ovlivňují výchovu romských dětí?
4. Jaké výchovné problémy mají romské děti nejčastěji?
5. Jaké vlastnosti jsou podmíněné výchovou?
6. Mohou být nějaké vlastnosti podmíněné geneticky?
7. Jsou nějaké vlastnosti typicky romské?
8. Jaké hodnoty jsou pro romské rodiny nejdůležitější?
9. Jak velký je kladen důraz na vzdělávání dětí?
10. Je pro rodiče hodnotou základní povinné vzdělávání?
11. Spolupracují rodiče se školou, účastní se třídních schůzek?
12. Jaké vzdělávání mají jejich rodiče?

DVO č. 1 Jak hodnotí sociální pracovníci SPOD spolupráci s romskou rodinou?

1. S kolika romskými rodinami intenzivně spolupracujete?
2. S jakými typy rodin spolupracujete?
3. Jaký máte přístup k romským rodinám?
4. Jak dlouho s rodinami spolupracujete?
5. Jak početné jsou tyto rodiny?

DVO č. 2 Do jaké míry může finanční situace ohrozit výchovu dítěte v romské rodině?

1. Znáte finanční situaci rodin?
2. Z jakých příjmů převážně žijí romské rodiny?
3. Kolik romských rodin, je závislých na sociálních dávkách?

DVO č. 3 Jaké jsou nejčastější důvody umístění dětí do jiné péče, než rodiče?

1. Jaké jsou nejčastější důvody pro umístění dětí do jiné péče, než rodiče?
2. Pro jaké výchovné problémy, mohou být děti umístěné do jiné péče, než rodiče?
3. Může být ztráta bydlení důvodem, pro umístění dítěte do jiné péče, než rodiče?
4. Máte představu o tom, v jaké rodičovské dovednosti selhávají rodiče nejčastěji?
5. Kolik znáte rodin, do kterých se vrátily děti zpět z jiné výchovné péče?

DVO č. 4 Jakou formu pomoci mohou využít romské rodiny?

1. Jak často do rodin docházíte?

2. Má romská rodina možnost spolupracovat s romským koordinátorem?
3. S jakou neziskovou organizací nejčastěji romské rodiny spolupracují?
4. Jakou pomoc od neziskových organizací očekávají?
5. Jakou podporu těmto rodinám nabízí OSPOD?
6. Jsou rodina navázané na nějaké organizace?
7. Jaké máte zkušenosti s těmito organizacemi?

Příloha B

Přepis rozhovoru s informátorem ŽN3

HVO Jaká jsou specifika ve výchově dítěte v romské rodině?

1. Jaký typ výchovy romští rodiče uplatňují?

Romští prarodiče většinou nedokážou nastavit svým vnoučatům výchovné hranice, případně nemají kompetence k tomu, aby určitá pravidla vyžadovali. Chybí kontrola těchto pravidel.

2. Co si myslíte o výchově v romských rodinách?

Romské rodiny žijí přítomností, okamžikem. Chybí stanovení osobních cílů, motivace k jejich dosažení, plánování budoucnosti.

3. Jaké faktory ovlivňují výchovu romských dětí?

Dle mého názoru stejné faktory jako výchovu dětí většinového etnika. Určité vnější faktory, které jsou tvořeny prostředím, ve kterém děti vyrůstají. Zde hraje velkou roli biologická i náhradní rodina, sociální a materiální zázemí a u romských dětí příslušnost k etniku. Vnitřní faktory jsou pak velmi individuální, souvisí s vrozenými dispozicemi dítěte, např. intelekt, temperament.

4. Jaké výchovné problémy mají romské děti nejčastěji?

Obtížně se přizpůsobují požadavkům okolí, což souvisí s bezhraniční výchovou. Často se objevují potíže spojené s povinnou školní docházkou. Školní výsledky míra dosaženého vzdělání a následné uplatnění na trhu práce nejsou pro romské děti ani jejich rodiče prioritou. Dále se objevuje delikventní chování spojené s kriminalitou (nejčastěji majetková trestná činnost).

5. Jaké vlastnosti jsou podmíněné výchovou?

Přístup k plnění povinností.

6. Mohou být nějaké vlastnosti podmíněné geneticky?

Vlastnosti souvisejí s intelektem, psychickou poruchou, temperamentem.

7. Jsou nějaké vlastnosti typicky romské?

Asi temperament.

8. Jaké hodnoty jsou pro romské rodiny nejdůležitější?

Pro romské rodiny je důležitá rodinná soudržnost, být součástí většího rodinného systému.

9. Jak velký je kladen důraz na vzdělávání dětí?

Vzdělání a následné pracovní uplatnění dětí nebývá pro romské rodiče prioritou. Často považují obsah vzdělávání zbytečný, nevidí v něm potřebnost pro budoucí život. Jsou

pro ně postačující základní vědomosti a dovednosti. V rámci systému NRP jsou pak vedeni ke změně svého postoje, v rámci spolupráce je kladen důraz na to, aby ke vzdělávání přistupovali zodpovědně.

10. Je pro rodiče hodnotou základní povinné vzdělávání?

Ve většině případů. Pokud sami nevyrostali v prostředí, kde byl na vzdělání kladen důraz, nevnímají ho jako důležitou hodnotu.

11. Spolupracují rodiče se školou, účastní se třídních schůzek?

Prarodiče v postavení pěstouna nebo poručníka většinou ano. Pečující osoby jsou zodpovědné péči o děti a jejich výchovu. Plnění jejich povinností je kontrolováno a hodnoceno. Za některou relativně fungující spoluprací však stojí tlak OSPOD, DO nebo obavy z možnosti změny péče.

12. Jaké vzdělávání mají jejich rodiče?

Většinou základní, někdy nedokončené základní.

DVO č. 1 Jak hodnotí sociální pracovníci SPOD spolupráci s romskou rodinou?

1. S kolika romskými rodinami intenzivně spolupracujete?

Aktuálně pracuji se třemi rodinami.

2. S jakými typy rodin spolupracujete?

Mám na starosti agendu náhradní rodinné péče. Pracuji tedy s rodinami, které mají svěřené děti do pěstounské péče, poručenské nebo procházejí procesem osvojení.

3. Jaký máte přístup k romským rodinám?

Po profesní stránce stejný jako k ostatním. Při osobním jednání se mi osvědčuje nepřístupovat k jednotlivcům z mocenské pozice, ale komunikovat s nimi v osobnější rovině.

4. Jak dlouho s rodinami spolupracujete?

Spolupráce s rodinami v agendě náhradní rodinné péče je spíše dlouhodobá, tedy několikaletá. Většinou až do dosažení plnoletosti dítěte.

5. Jak početné jsou tyto rodiny?

To je různé. Romské rodiny jsou převážně v režimu příbuzenské pěstounské péče. Z toho plyne, že mývají svěřené v péči více sourozenců. Já osobně mám jednu rodinu se třemi dětmi dvě rodiny s jedním dítětem. Minulý rok jsme s ohledem na změnu trvalého pobytu dětí postupovala spisovou dokumentaci, kdy měli prarodiče v péči čtyři sourozence. Matka má dalších pět dětí ve své péči.

DVO č. 2 Do jaké míry může finanční situace ohrozit výchovu dítěte v romské rodině?

1. Znáte finanční situaci rodin?

Ano, finanční situace nám je známá. V rámci vyhodnocování situace dítěte se na oblast financí zaměřujeme.

2. Z jakých příjmů převážně žijí romské rodiny?

Převážně z dávek státní sociální podpory, invalidního nebo starobního důchodu. S ohledem na vyplácení dávek při pěstounské péči, nemají rodiny již nárok pomoci v hmotné nouzi.

3. Kolik romských rodin, je závislých na sociálních dávkách?

Pěstouni většinou bývají staršího věku a pobírají starobní důchod. V romské komunitě bývá zvykem, že jedinci zakládají rodinu ve velmi nízkém věku oproti ostatní populaci. Prarodiče pak v případě náhradní rodinné péče ještě nejsou důchodového věku a příjem ze sociálních dávek je pro ně prioritou.

DVO č. 3 Jaké jsou nejčastější důvody umístění dětí do jiné péče, než rodiče?

1. Jaké jsou nejčastější důvody pro umístění dětí do jiné péče, než rodiče?

Rodiče nejsou schopni zabezpečit základní potřeby dítěte, nemají dostatečné rodičovské kompetence, závislosti rodičů, psychické potíže rodičů, nezralost rodičů, nezájem o děti – přenechání péče o děti prarodičům.

2. Pro jaké výchovné problémy, mohou být děti umístěny do jiné péče, než rodiče?

Ve věku plnění školní docházky jsou to potíže se záškoláctvím, dále páchaní trestné činnosti, závislosti na psychotropních a omamných látkách, agresivní chování vůči okolí.

3. Může být ztráta bydlení důvodem, pro umístění dítěte do jiné péče, než rodiče?

Primárně by neměla být, ale v praxi se stává, že pokud rodič nemá vhodné bytové podmínky pro péči o děti, jsou děti přechodně umístěny do náhradního prostředí. Rodič pak má prostor k řešení vlastních poměrů.

4. Máte představu o tom, v jaké rodičovské dovednosti selhávají rodiče nejčastěji?

Schopnost být pozitivním příkladem pro své děti.

5. Kolik znáte rodin, do kterých se vrátily děti zpět z jiné výchovné péče?

Zatím žádnou.

DVO č. 4 Jakou formu pomoci mohou využít romské rodiny?

1. Jak často do rodin docházíte?

Dle zákona je maximální lhůta pro návštěvu v rodině 6 měsíců. Jsou rodiny, kde s ohledem na potřeby dětí nastavena úzká spolupráce a intenzita návštěv je častější. V průměru dojíždím jednou za 3 měsíce.

2. Má romská rodina možnost spolupracovat s romským koordinátorem?

MěÚ Chrudim měl v minulosti tuto funkci zřízenou, ale příliš se neosvědčila. Romské sociální pracovníky nabízejí převážně neziskové organizace.

3. S jakou neziskovou organizací nejčastěji romské rodiny spolupracují?

V rámci NRP neziskové organizace nabízející službu doprovázení. Některé rodiny pak potřebují také služby SAS.

4. Jakou pomoc od neziskových organizací očekávají?

Většinou mají představu podpory finančního zajištění, zajištění vhodného bydlení. V NPR jsou služby zaměřeny na specifika péče o děti vývojovým traumatem. To bývá pro romské pečující osoby obtížné pochopit. Předpokládají, že když mají osobní zkušenosti s výchovou, nemusí být v této oblasti dále vzdělávání a podporování.

5. Jakou podporu těmto rodinám nabízí OSPOD?

Podpora při komunikaci s dalšími subjekty v rodinném systému. Poradenství, zajištění vhodných služeb.

6. Jsou rodiny navázané na nějaké organizace?

V náhradní rodinné péči je spolupráce s podpůrnou službou povinností pečující osoby. Jedná se o doprovázení pěstounských, které převážně poskytují organizace z neziskového sektoru. Pečující osoba uzavírá s klíčovým pracovníkem doprovázející organizace dohodu a poskytování služeb. Spolupráce je pak dlouhodobá a pravidelná.

7. Jaké máte zkušenosti s těmito organizacemi?

Mám vesměs dobré zkušenosti. Doprovázející organizace (DO) jsou v rodině navázány, panuje vzájemná důvěra. Pečující osoby nemají potíže se na svého klíčového pracovníka s čímkoliv obrátit. OSPOD je pravidelně informován o průběhu spolupráce prostřednictvím písemných zpráv i intervalu 6 měsíců. S některými DO mám spolupráci více formální, s jinými spolupracuje i nad rámec základních povinností – společné návštěvy v rodinách, rozdělování jednotlivých úkolů, setkávání nad případem.

Příloha C

Přepis rozhovoru s informátorem MK1

HVO Jaká jsou specifika ve výchově dítěte v romské rodině?

1. Jaký typ výchovy romští rodiče uplatňují?

Rodiny sdílí jiné hodnoty než majoritní společnost, výchova dětí je hodně liberální, zaměřená spíše na základní péči

2. Co si myslíte o výchově v romských rodinách?

Rodiče jsou nedůslední, nedávají dětem jasné hranice, opakují stejné chyby ve výchově.

3. Jaké faktory ovlivňují výchovu romských dětí?

Sociálně vyloučené lokality bydlení, vysoká míra kriminality, nedostatek financí, generační závislost na sociálních službách a sociální pomoci.

4. Jaké výchovné problémy mají romské děti nejčastěji?

Přístup ke školní práci, zanedbávání povinné školní docházky, kriminalita – krádeže, zneužívání návykových látek, hrubé jednání vůči vrstevníkům, případně mladším a slabším jedincům, které si natáčí na sociální síť.

5. Jaké vlastnosti jsou podmíněné výchovou?

Přístup ke školním povinnostem, pracovní návyky, (jednota bio – psycho – socio!!!)

6. Mohou být nějaké vlastnosti podmíněné geneticky?

Mohou být ovlivněné temperamentem, a svými vlohami.

7. Jsou nějaké vlastnosti typicky romské?

Nelpění na pozemských statcích, impulzivita až teatrálnost - hlučnost, silné vazby na rodinu, kolektivnost, soudržnost, neschopnost plánovat do budoucna, život ze dne na den.

8. Jaké hodnoty jsou pro romské rodiny nejdůležitější?

Zajištění základních životních potřeb, jejich finance.

9. Jak velký je kladen důraz na vzdělávání dětí?

Děti jsou v romských rodinách vzdělávány staršími členy rodiny v dovednostech, jak přežít ze dne na den, jak zabezpečit rodinu, případně jsou vzdělávány širším společenstvím.

10. Je pro rodiče hodnotou základní povinné vzdělávání?

Základní povinné vzdělávání není považováno za hodnotu, pro rodiče je spojené s neúspěchem, který zažívali ve školách oni, snahou setřít jejich identitu, vykořenit a začlenit mezi většinovou společnost.

11. Spolupracují rodiče se školou, účastní se třídních schůzek?

Rodiče se snaží spolupracovat, nejsou však schopni dodržovat termíny schůzek, ani zavádět školou navrhovaná výchovná opatření, nejsou schopni dodržet školou zavedený systém podávání omluvenek, školy potom hodnotí spolupráci rodičů jako nefungující, školní domácí příprava nefunguje – není pro ni prostor.

12. Jaké vzdělávání mají jejich rodiče?

Většina rodičů jsou absolventi speciálních základních škol, nebo nedokončených základních škol (vyšli z nižších ročníků ZŠ).

DVO č. 1 Jak hodnotí sociální pracovníci SPOD spolupráci s romskou rodinou?

1. S kolika romskými rodinami intenzivně spolupracujete?

Já v současné době spolupracuji se dvěma rodinami.

2. S jakými typy rodin spolupracujete?

Obě rodiny jsou neúplné, pouze jeden rodič s dětmi.

3. Jaký máte přístup k romským rodinám?

Zaujímám stejný postoj ke všem rodinám, vzhledem k tomu, že členové rodin spolu komunikují česky, slovensky a romsky, snad jen více ověřuji, zda si navzájem rozumíme. Jak dlouho s rodinami spolupracujete?

S oběma asi tak 7 let.

4. Jak početné jsou tyto rodiny?

První rodina je dvoučlenná – jen matka a nezl. syn.

Druhá rodina je čtyřčlenná – otec a tři děti, z nichž jsou dvě již samostatné, zletilé.

DVO č. 2 Do jaké míry může finanční situace ohrozit výchovu dítěte v romské rodině?

1. Znáte finanční situaci rodin?

Finanční situace rodin, se kterými spolupracuji, je neutěšená, neplatí to však obecně pro všechny rodiny, některé jsou na tom finančně velmi dobře.

2. Z jakých příjmů převážně žijí romské rodiny?

Převážně žijí z dávkového systému ČR, nebo z brigád, nebo z práce na černo.

3. Kolik romských rodin, je závislých na sociálních dávkách?

Většina rodin využívá (zneužívá - někteří) dávkový systém.

DVO č. 3 Jaké jsou nejčastější důvody umístění dětí do jiné péče, než rodiče?

1. Jaké jsou nejčastější důvody pro umístění dětí do jiné péče, než rodiče?

Zneužívání dávkového systému (PP prarodičů), neschopnost rodičů zajistit základní životní podmínky (bydlení), kriminalita rodičů nebo dětí, zanedbávání povinné školní docházky, zneužívání návykových látek, útoky dětí z domova.

2. Pro jaké výchovné problémy, mohou být děti umístěné do jiné péče, než rodiče?

Viz odpověď na předchozí otázku.

3. Může být ztráta bydlení důvodem, pro umístění dítěte do jiné péče, než rodiče?

Ne, nemůže, dítě může být dočasně umístěno do ZDVOPu, než si rodiče urovnají své poměry, viz sociální služby – azylové bydlení, ubytovny – komerční, městské, ...atd.

4. Máte představu o tom, v jaké rodičovské dovednosti selhávají rodiče nejčastěji?

Ve výchově, v nastavování a vymáhání pevných hranic, sami jsou nedůslední. Chybí jim důslednost a vytrvalost.

5. Kolik znáte rodin, do kterých se vrátily děti zpět z jiné výchovné péče?

Ve 100 % rodin, ale někde až dovršením zletilosti.

DVO č. 4 Jakou formu pomoci mohou využít romské rodiny?

1. Jak často do rodin docházíte?

Dle potřeby, minimálně jednou za 3 měsíce.

2. Má romská rodina možnost spolupracovat s romským koordinátorem?

Ano má.

3. S jakou neziskovou organizací nejčastěji romské rodiny spolupracují?

Vždycky podle dostupnosti v dané lokalitě, konkrétně u mě – Šance pro Tebe, Amalthea, Oblastní charita Pardubice, Pestalozziho centrum Chrudim.

4. Jakou pomoc od neziskových organizací očekávají?

Materiální pomoc, sociální šatník, potravinovou banku, doprovázení – na úřady, SAS, krizovou intervenci.

5. Jakou podporu těmto rodinám nabízí OSPOD?

Koordinaci služeb, které v dané oblasti působí a jsou vhodné pro danou rodinu. Dále je to motivování rodičů k řešení své složité sociální situace. A v neposlední řadě jim umíme doporučit vhodné poradenství.

6. Jsou rodiny navázané na nějaké organizace?

Ano, obě mé rodiny jsou navázány na SAS, zájem o spolupráci je však ze strany obou rodin kolísavý.

7. Jaké máte zkušenosti s těmito organizacemi?

Já mám zkušenosti dobré, ke klientům jsou vstřícné, jsou schopni rodinám pomoci ve více oblastech sociální práce.